قاچاخی نێونەتەوەییماددەهۆشبەرەکانو
یاسای نێونەتەوەیی

نوسینی: عەلیمورتەزەوی
وەرگێڕانی: کوَسار فەتاحی

پێشەکی

ئەم نووسراوەیە، پوختەی نامەیەکیماستەرەدەربارەیقاچاخینێونەتەوەییماددەهۆشبەرەکان، کەلەبەشییاسا نێونەتەوەییەکان لەساڵی2001دا ئامادەکراوە.

ئەم نامەیەلەلایەن ناوەندیخەبات لەدژیماددەهۆشبەرەکانەوەپاش پێداچوونەوەلە357 لاپەڕەدا چاپکراوەو لەلایەنی مێژوویی، سیاسی، یاسایی، بەرهەمهێنان، دابەشکردنو رەهەندەنیشتمانیو جیهانییەکانیدیاردەیماددەهۆشبەرەکان، ترانزیتو قاچاخینێونەتەوەییئەو ماددەیەدەکۆڵێتەوە.

لەم کورتەباسەدا، ئەو بابەتانەیسەرەوەو گۆرانکارییەیاساییەکانو هەنگاوەنێو نەتەوەییەکان، خەباتیجیهانیلەدژیقاچاخو خراپ بەکارهێنانیماددەهۆشبەرەکانو گرنگترین ئاستەنگەکانیسەر رێیکۆماریئیسلامیئێران لەبەربەرەکانیکردن لەگەڵ ترانزیتیماددەهۆشبەرەکانو رێگاچارەنێو نەتەوەییەکان بۆ

پێشگیریکردن بەکورتی‌خراونەتەروو،و لە51 لاپەڕەدا پێشکەش دەکرێ. هیوادارم جێی‌رەزامەندی‌بێت. سوپاسی‌بێ‌پایان بۆ نوسەری‌ئەم بەرهەمەبەرێز (عەلی‌مورتەزەوی.(

محەمەد عەلی‌زەکەریایی

بەڕێوەبەری‌گشتی‌ناوەندی توێژینەوەکان، بارهێنان‌و تەکنەلۆژیا

دەلاقە

ماددەهۆشبەرەکان وەك بەڵایەکی کۆمەڵایەتی، دیاردەیەکی زەرەرمەندوماڵوێرانکەرو پەتایەکی گەورەی جیهانی ناسێنراوە. کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی هەر لە سەرەتاوە تاکوو ئێستا، دەستەویەخەی گەلێك بەڵاو قەیرانی جۆراوجۆر بووە کە هەندێکیان مان‌و بەردەوامبوونی مرۆڤی خستۆتە مەترسییەوەو بەشێکیان نەخشەی سیاسی‌و جوگرافیایی جیهانیان گۆڕیوە. کێشەی ماددەهۆشبەرەکان‌و تلیاك کێشان لە هەموو وڵاتاندا ریشەیەکی مێژووییان هەیە، بەڵام ئەو شتەی کە ئەم دیاردەیەی کردۆتە پەتایەکی جیهانی‌و هەڕەشە بۆ سەر ئاسایشی نەتەوەیی‌و هۆکارێکی زیانبار بۆ سەر سەلامەتی فیکری، جەستەیی‌و ئەخلاقی ئینسانەکان، بریتیە لە قاچاخی نێونەتەوەیی ئەو ماددەیەو پەرەسەندنی ئەم بازرگانییە دزێوە مەرگهێنەرەو خراپ بەکارهێنانی لە ئاستی جیهاندا. بازرگانیکردن بە جۆرەکانی ماددەهۆشبەرەکانەوە، دوای بازرگانی چەك‌و تەقەمەنی، پڕقازانجترین بازرگانییە لە ئاستی جیهاندا[1]. هەر بۆیە لە پرۆسەی ئابووری جیهانیدا، ناکرێ شوێنگەی ماددەهۆشبەرەکان لەبەرچاو نەگرین‌و بەردەوامبوونی ئەم بازرگانییە بەستراوەتەوە بە داخوازی بۆ بەکارهێنانی ئەو ماددەیە. هەتا داخوازی بۆ کێشانی ماددەهۆشبەرەکان بچێتە

[1] - ريَكخراوى نةتةوة يةكطرتووةكان قازانجى ثةتى بازرطانيكردن بة ماددة هؤشبةرةكانى بة 400 تا 600مليارد دؤلار خةملآندووة.

سەر، بازاڕی ڕەشی ئەم بازرگانییە مەرگهێنەرەش ڕەونەق پەیدا دەکا.

سەرباری بوونی پەیماننامە نێو نەتەوەییەکان، هەوڵی کۆمەڵگەی جیهانیو ڕێکخراوە جیهانییەکانو قاچاخی نێو نەتەوەیی ماددەهۆشبەرەکان، ڕۆژ بە ڕۆژ پەرەی سەندووەو هەنگاوە نیشتمانییەکانی وڵاتان بۆ بەربەرەکانی لەگەڵ ئەم دیاردەیەو خەبات لەدژی ئەو ماددەیە هیچ ئاکامێکی بەدواوە نەبووە. نوسەر لەم بەرهەمەدا هەوڵیداوە ڕەهەندە مێژوویی، سیاسی، ئابووریو کۆمەڵایەتییەکانی ماددەهۆشبەرەکان شرۆڤە بکاو، ڕەوشی ئەم دیاردەیە لە ڕووی ترانزیتو قاچاخی نێونەتەوەیی ئەو ماددەیە لە ئاستی جیهانداو هەروەها هەوڵی دەوڵەتو ڕێکخراوەکان لە ئاستی نەتەوەییو نێونەتەوەییدا بە شێوەیەکی گشتی نیشان بداو هەروەها، ئیرادەی نێونەتەوەیی بۆ خەبات لە دژی قەیرانی ماددەهۆشبەرەکانو بە سەرنجدان بە خەسڵەتی هەڕەشەکەرانەی ئەو ماددەیە، پێویستی گرتنە پێشی ستراتیژێکی کاریگەریی نیشتمانیو هاوکارییە نێو نەتەوەییەکانو هاوئاهەنگکردنی بەرنامەی نیشتمانی وڵاتان دەربڕیو میکانیزمی پێشگیرانەی نێو نەتەوەیی سەبارەت بە کۆنترۆڵکردنو کەمکردنەوەی کڕینو فرۆشتنی نایاساییو خراپ بەکارهێنانی ماددەهۆشبەرەکان بخاتەروو و ڕێگاچارەکانی خۆی بۆ بەربەرەکانیکردن لەگەڵ ئەم دیاردەیە لە ناوخۆی وڵاتدا نیشان بدات.

پێناسەکان:

ماددەی هۆشبەر[1]:

مانای ئەم وشەیە بریتییە لە ماددەیەکی سستکەرو ئەو شتەی کە مێشكو دەماخ سستو سڕ دەکاو بە شێوەیەکی تایبەتی بە ماددەیەك دەوترێ کە ویستو ئیرادەو کرداری مرۆڤ لاوازو ناهەموار دەکاو جەستەش پیرو پەککەوتە دەکا.

گیرۆدەبوون(اعتیاد):

گیرۆدەبوون بە ماددەهۆشبەرەکان، بریتییە لە ژەهراویبوونی لە ڕادەبەدەر یان درێژخایەن کە زیان بەتاك و کۆمەڵ دەگەیەنێو بە دەرەنجامی بەکارهێنانی دەرمانی سروشتی یان کیمیایی لە قەڵەم دەدرێ. تایبەتمەندییەکانی ئەم حاڵەتە بریتیین لە داواکارییو پێویستی بۆ بەردەوامبوون لە سەر بەکارهێنان، حەزومەیلێکی زۆر بۆ زۆرتر کێشانو گیرۆدەیی دەروونیو جەستەیی بەو ماددەیە.

دواییانەش وەك قەیرانێك لە ئاستی نەتەوەییو نێونەتەوەییدا خراوەتە بەرنامەی کارەوە. لە سەردەمی کلۆنیالیزمی نوێدا بازرگانیکردن بە ماددەهۆشبەرەکانەوە بەئامانجی

[1] - ماددة هوَشبةرةكان بةو ماددةية دةلَيَن كة لةذيَر ضاوديَرى تاقة ريَكةوتننامةى ماددة هوَشةبةرةكانى ثةسندكراوى 1961ء ريَكةوتننامةى ماددة سةرخوَشكرةكانى ثةسندكراوى 1971ء ريَكةوتننامةى ماددةهوَشبةرةكانء ماددة سةرخوَشكةرةكانى ثةسندكراوى 1988دا بووةء لة خشتةى ذمارة 1ء 2ء ريَكةوتننامةى 1961ء خشتةى ذمارة 3،2،1،ء 4ى ريَكةوتننامةى 1971دا باسى كراوة.

بەردەوامبوونی فەرمانڕەوایی بە سەر وڵاتە داگیرکراوەکاندا، ڕەنگ و بۆیەکی دیکەی بەخۆوە گرتووەو بە مەبەستی لە خشتەبردن و فرت و فێڵی دەرمانی و پیلانی ئابووری کەڵکی لە ئامرازە دژە کەلتوریەکان وەرگرت و پانتایی ئەم پیلانانە هێرشی سەربازیشی گرتۆتەوە. لە چەند دەیەی ڕابردوودا دەوڵەتە

خراپ بەکارهێنانی ماددەهۆشبەرەکان:

بریتییە لە بەکارهێنانی نایاساییانەی هەرچەشنە ماددەیەکی هۆشبەری قەدەغەکراوو ئەو ماددانەی کە لە ژێر کۆنترۆڵی ڕێکەوتننامەکانی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان، پەسەندکراوی 1961 و1971دان و بە بێ مۆڵەتی پزیشکی و بۆ مەبەستی دیکە بەکاردەهێنرێن.

پۆلێنکردنی جۆرەکانی ماددەهۆشبەرەکان

-ماددە ئەفیونییەکان:

بەو دەرمانانە دەوترێن کە لە گیای خەشخاش و بنچکی کۆکا دروست دەرێن و دەچنە خانەی دەرمانە ئەفیونییەکانەوە و ناسراوترینیان بریتین لە تلیاك (Opium)، مورفین(Morphin)، هیروین(heroine) کۆدۆیین (Codein) و کوکاین.

ماددەی کانابس:

کانابس، بە بەرهەمەکانی گیای شادانە (Gallow) دەووترێ و گراس (Cheras) و ماری جوانا دوو دەرمانی هۆشبەری سەر بەم گرووپەن.

دەرمانە سەرخۆشکەرەکان:

دەرمانە سەرخۆشکەرەکان یان سایکوتروپ، بەو بەرهەمە دەرمانی، کیمایی و سنعەتیانە دەوترێن کە کاردەکەنە سەر سیستمی ناوەندی دەمارەکانی لەش و بە سەر سێ بەشی ماددەی سەرخۆشکەر(نەشەکەر= هالوسنیوژیەکان)، ماددە هاندەرو بەهێزکەرەکان (ئافتامینەکان) و ماددە هێورکەرو سڕکەرەکان (باربیتورتیەکان و بزۆدیازپینەکان)دا دابەش دەبن.

ڕەوتی مێژوویی ماددەهۆشبەرەکان

لە کۆنەوە تلیاك بۆ هێورکردنەوەی ئازارو دەرمانکردن بەکارهێنراوەو هۆیەك بووە بۆ چێژوەرگرتن و دەرچوون لە خەم و پەژارە.

نزیکەی 600 ساڵ بەر لەدایك بوونی مەسیح، بیرمەندە یۆنانییەکان باسیان لە کاریگەری پزیشکی تلیاك کردووە و گوڵی خەشخاشیان بە یەکێك لە گوڵە جوانەکان ناوبردووە. محەممەد زەکەریای رازی، زاناو پزیشکی ئێرانی سەدەی سێیەم و چوارەمیش تلیاك و خەشخاش و شادانەی وەك دەرمان بۆ چارەسەرکردنی نەخۆشەکان بەکارهێناوە. یەکەمین نیشانەی کلونیالیزم لە چیندا بە بازرگانیکردنی تلیاك بە هۆی ئینگلیزیەکانەوە دەستی پێکرد. لە ئێرانیش کلونیالیزمی بەریتانیا بناغەدانەرو ڕەواج پێدەری ماددەهۆشبەرەکان بووەو لەسەردەمی سەفەویدا، چاندنی خەشخاش و بەکارهێنانی تلیاك بڕەوی پەیدا کردووە. لە سەدەی ڕابردوودا، ماددەهۆشبەرەکان و پەرەسەندنی جۆرەکانی ئەو ماددەیە، وەك کێشەیەکی کۆمەڵایەتی، سیاسیء بەم [1] - یەکەم شەڕی تلیاك لە

زلهێزەکان دەوریان هەبووە لە پەرەپێدانی ماددەهۆشبەرەکان لە جیهانداو لە ئاستی نێونەتەوەییدا بواریان بۆ قاچاخو ترانزیتی ئەو ماددانە فەراهەم کردووەو ئەم دیاردەیەیان کردووە بە پەتایەکی جیهانیو کێشەیەکی نەتەوەیی لە ئاستی ولاتانداو شەڕی شاراوەی تلیاک، هەڕەشەیەکە بۆ سەر مرۆڤ.

ڕەوشی گشتی بەرهەمهێنانو مەسرەفکردنی ماددەهۆشبەرەکان لەجیهاندا

لە ساڵی 1985 بە دواوە چاندنی نایاسایی کۆکاو خەشخاش رووی لە زیادبوون کردووەو تا ساڵی 1996 پانتایی ئەو زەویانەی کە ئەم ماددانەیان تێدا چێنراوە، لە ئاستی جیهاندا گەیشتۆتە 280 هەزار دۆنم[1]. بە پێی ئامارو راپۆرتە بڵاوکراوەکان تەنیا لە دوو وڵاتی ئەفغانستانو بێرمەدا 34 لە سەدی خەشخاش بە شێوەی نایاسایی بەرهەم دەهێنرێ[2] و نزیکەی 90٪ی تلیاکی خۆراکی لە ئاستی جیهاندا لە دوو

ساڵی 1838ء دووەم شەڕیش لە ساڵی 1856دا لە نێوان دەوڵەتی کوڵونیالی بریتانیاء ضیندا تۆمار کراوە.

[1] - لە 10 شارێژطا لە 29 شارێژطای ئەفغانستاندا خەشخاش بەرهەم دەهێنرآ.

[2] - هەر لەم ساڵە (1996)دا ثاناتیی ئەو زەویانەی کە بە شێوەی یاسایی خەشخاشیان تێدا بەرهەم هێنراوە، بە 106/000 مەزەندە کراوەو بە سەرنجان بە بەربڵاوی زەوییە کێڵدراوەکان لە ساڵی 1995دا بەرهەمهێنانی یاسایی ماددە هۆشبەرەکان لە جیهاندا گەیشتووتە 2230 تەن تلیاكو زیاتر لە 250تەن مۆرفین.

ناوچەی ناسراو بە کەوانەی زێڕینو سێ گۆشەی زێڕیندا بەرهەم دەهێنرێ[3]. لە وڵاتی پێرو، بولیڤیو کۆلۆمبیادا، زۆرترین بنچکی کۆکا دەچێنرێو بە شێوەیەکی گشتی 98٪ کۆکای جیهان لەم سێ وڵاتەدا بەرهەم دەهێنرێ. بەرهەمهێنانی تلیاك لە ناوچەکانی سێ گۆشەو کەوانەی زێڕین لە ساڵی1990دا بەرز بۆتەوە[4]. لە وڵاتانی دیکەی جیهاندا بۆ وێنە ئوستراليا، فەڕەنسا، هیند، تورکیاو هتدداو هەروەها پانتایی زەوییە کێڵدراوەکانو بەرهەمهێنانی ماددەهۆشبەرەکان لە ساڵی 1990 بە دواوە زیادی کردووە[5].

به پێی ئاماری UNDCP[6] رادەی بەکارهێنانی نایاساییانەی

---

[3] – لە نێو قاچاخچییە نێو نەتەوەییەکانو لە قامووسی ماددە هۆشبەرکاندا وڵاتانی بێرمە، لائۆس، تایلەنو چین کەتوونەتە نێو سێ گۆشەی زێڕینو وڵاتانی ئەفغانستان، پاکستان، لوبنانو تورکیا کەوتوونەتە نێو کەوانەی زێڕینەوە.

[4] لە ئەفعانستاندا بەرهەمهێنانی تلیاك لە ساڵی 1990دا 415تەن بووەو لە ساڵی 1999دا گەیشتۆتە 4565 تەنو پاناتیی ئەو زەوییانەی کە خەشخاشیان تێدا چێنراوە لە 12375 دۆنمەوە گەیشتۆتە 90583 دۆنم. لە وڵاتی میانمار (بێرمە)شدا بەرهەمهێنانی تلیاك لە 2255تەن لە ساڵی 1990دا گەیشتۆتە 2575تەن لە ساڵی 1994دا.

[5] – بە پێێ راپۆرتی U NDCP زەوییە بە خشخاش چێنراوەکان لە جیهاندا لە ساڵی 1999 لە 219000 دۆنم زیاتر بووە.

[6] – بەرنامەی نێو نەتەوەیی کونترۆڵکردنی ماددە هۆشبەرکانی رێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان

ماددەهۆشــبەرەکانیش زیــادی کــردووە. ئــەم رادەیــە لــە چــاو حەشیمەتی جیهاندا 3.3٪ تا 1.4٪ (رادەی پەرە گرتن)و 2.5٪ حەشیمەتی جیهان کانابیس دەکێشن کە نزیکەی 140 ملیون لە حەشیمەتی جیهان لە خۆ دەگرێ.

هەروەها نزیکەی 8 ملیۆن کەس لە جیهاندا هیرویینو نزیکەی 13 ملیۆن کەس کۆکایین دەکێشنو وڵاتانی ئەمریکای باکوور، ئەوروپا، ئەمریکای باشوورو ئەفریقا یەك لە دوای یەك زۆرترین رێــژەی خــراپ بــەکارهێنانی کۆکــایین لــە خــۆ دەگــرن[1].

بەرهەمهێنانو خراپ بەکارهێنانی مادده سەرخۆشکەرەکان لە کۆتاییەکانی دەیەی 80 لە جیهاندا زیادی کردووەو نزیکەی 30 ملیۆن کەس گیرۆدەی ئەم ماددەیە بوون. بە پێی راپۆرتی کۆڕی گشتی رێکخراوی نەتەوەیە

کگرتووەکان لە ساڵی 1998دا ژمارەی موعتادەکانی جیهان گەیشتۆتە 445,6

ملیۆن کەس، کە لەم   ژمارەیە 3.318 ملیۆن کەس بە ماددەهۆشبەرەکان موعتادنو ئەم ژمارەیە 3,78٪ی ئەم حەشیمەتە لە خۆ دەگرێو 92, 3٪ لە حەشیمەتی جیهانیش خوویان بە ماددەی هێورکەرو سڕکەرەوە گرتووە[2].

لێکۆڵینەوەکانو ئامارە فەرمییە بڵاوکراوەکان باس لەوە دەکەن

---

[1] – راپۆرتی جیهانی مادده هۆشبەرکانو گیرۆدەیی سەر بە رێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان لە ساڵی 1997دا

[2] – باربیتۆرو بنزۆدیازپینەکان ماددەی هێورکەرەوەو سڕکەرەن کە بەکارهێنانی بەردەوامیان دەبێتە هۆی گیرۆدەبوونو هەندێکیان کەتوونەتە ژێر کونتڕۆڵی رێکەوتننامەی نێونەتەوەیی 1961و 1971.

کە زیاتر لە 94٪ی تەواوی ماددەهۆشبەرەکان لە ئاسیاو لە دوو ناوچەی ناسراو بە سێگۆشەی (زێڕینو کەوانەی زێڕین)دا بەرهەم دەهێنرێنو بە هۆی تۆڕە مافیاییو قاچاخچییە نێو نەتەوەییەکانەوە دەخرێنە بازاڕەکانی جیهانەوەو هەندێ لە وڵاتانی ئاسیای ناوەڕاستو ئەمریکای باشووریش دەچنە ریزی گەورە بەرهەمهێنەرانی ماددەهۆشبەرەکانەوە، وڵاتانی پیشەسازی ئەوروپایی، بازاڕی گەورەی کڕینو فرۆشتنی نایاسایی ماددەهۆشبەرەکاننو ئەم ماددانە بە قاچاخ لە وڵاتانی هەژارو بەرهەمهێنەرەوە دەنێردرێن بۆ ئەم وڵاتانە.

ئەو زانیارانەی لە وڵاتە ئەوروپاییەکانەوە بە دەست هاتوون نیشان دەدەن کە خووگرتنی لاوەکان بەم ماددەیە روو لە زیاد بوونەو رەوشی ئیعتیاد لەم وڵاتانەدا جێی نیگەرانییە، چونکە "ماددەهۆشبەرەکان ژیانی مرۆڤو کۆمەڵگەکان دەفەوتێنێو زیان بە رەوتی بەردەوامی پەرەسەندنی مرۆیی دەگەیەنێ، دەبێتە هۆی سەرهەڵدانی تاوان. زیان بە گرنگترین سەروەتو سەرمایەی جیهانی، واتە ئازادیو گەشەکردنی لاوان دەگەیەنێ، بە مەترسیەکی گەورە بۆ سەر لەشساغیو ئاسوودەیی ئینسانەکان، سەربەخۆیی وڵاتانو دیموکراسیو سەقامگیری وڵاتان لە قەڵەم دەدرێ[3]."

دۆزینەوەی ماددەهۆشبەرەکان لە ئاستی نێو نەتەوەییدا

---

[3] –گوڵبژێری رگەیەندراوی سیاسی دوازدەهەمین کونفرانسی وەزیرەکانی کۆڕی گشتی رێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان لە پێوەندی لەگەڵ خەبات لە دژی مادده هۆشبەرەکان، ساڵی 1998.

بە چاو خشاندنێك بە سەر ئاماری ماددە دۆزراوەكان لە ئاستی نێو نەتەوەییدا دەكرێ بەو ئاكامە بكەین كە سەرجەمی ئەم دۆزینەوانە كەمترە لەو رادە تلیاكەی كە لە كۆماری ئیسلامیدا گیراوە. هەروەها زۆرترین تلیاكی دۆزراوە لە ئاسیاشدا لە ئێراندا بووە. لە ماوەی ساڵەكانی 1978 تا 1994دا دۆزینەوەی هیرۆیین زیادی كردووە. رادەی دۆزینەوەی ئەم ماددەیە لە ئەمریكاو كەنەداو دوازدە وڵاتی ئەوروپاییدا لە 2509 كیلۆگرام لە ساڵی 1987دا گەیشتۆتە 6069 كیلۆ گرام لە ساڵی 1993داو هەر لەم ساڵەدا ئاماری دۆزینەوە بڵاوكراوەكان لە كۆماری ئیسلامی ئێراندا (ماددەهۆشبەرەكان بە هەموو جۆرەكانیەوە) زیاتر لە 163 تەن بووە كە نزیكەی 25 تەنی هیرۆیین و مورفین بووە[1]. لە ماوەی ساڵانی 1990 تا 1996دا زیاتر 70٪ی تلیاكی دۆزراوەو 90٪ی مورفینی دۆزراوە هەروەك جاران لە ئێراندا بووە[2].

سكرتارییەتی نەتەوە یەكگرتووەكان لە راپۆرتی ساڵی 1995ی خۆیدا رایگەیاند، سەرجەمی دۆزینەوەكانی تلیاك لە جیهاندا كەمتر لە دۆزینەوەكانی ئێران بووە.

[1] – UNDCPو بەرنامەی كونترۆڵی ماددە هۆشبرەكانی رێكخراوی نەتەوە یەكگرتووەكان لە راپۆرتی خۆیدا بۆ كونفرانسی نیویورك لە ساڵی 1998دا ماددەی هۆشبەر بە قاچاخ بەرهەمهێنراوی لە ساڵی 1997دا بە 500تەن خەملاندووە.

[2] – راپۆرتی راوێژكارە یاساییەكانی UNDCP لە كوبوونەوەی رەهەندە نێنەتەوەییەكانی قاچاخكردنی ماددە هۆشبەرەكاندا.

سەرباری پێشكەوتنی وڵاتە ئەوروپییەكان لە تەكنەلۆژیای زانیاری و ئەلەكترۆنی و پۆلیسیدا، ئاماری دۆزینەوەكان لە كۆماری ئیسلامی ئێراندا بەرچاو بووەو ئەمەش نیشانەی ئەوەیە كە ئەم وڵاتانە لە خەبات دژی قاچاخی نێونەتەوەیی ماددەهۆشبەرەكان جددی نەبوون.

رەوشی ماددەهۆشبەرەكان لە ئێراندا

كورتە مێژووی ماددەهۆشبەرەكان لە ئێراندا:

لە مێژووو ئەدەبیاتی ئێراندا، تاكوو ئێستا سەرەتایەكی تەواو بۆ كێشان و رەواج پەیداكردنی ماددەهۆشبەرەكان بەدەست نەهاتووە، بەڵام هەندێ نووسراوە هێرشی عەرەبەكان بۆ ئێرانیان بە بنەمایەك بۆ رەواجدانی ئەفیون لە ئێراندا زانیوە[3]. هەروەها دەڵێن كە دوو وشەی ئەفیون و تلیاك لە زمانی یۆنانییەوە هاتوونەتە نێو زمانی عەرەبی و فارسی. لە كتێبی ئاڤێستا (ئێرانی كۆن)دا گیای كانابیس (شادانە) وەك ماددەیەكی سڕكەر ناوبراوە، بەڵام لە ئێرانی كۆندا گیرۆدەی ماددەهۆشبەرەكان نەبوون[4]. ئەبوو رەیحانی بیروونی زانای هاوچەرخی ئیبن سینا لە بەرهەمەكانی خۆیدا ئاماژەی بە كێشانی ئەفیوون و تایبەتمەندییەكانی كردووەو محەمەد كوڕی زەكەریای رازی و ئیبن سینا تایبەتمەندییە دەرمانییەكانی

[3] – ئەمیر هۆشەنگی مێهریار، رابردووی مێژووبب بەرهەمهێنان و خراپ بەكارهێنانی ماددە هۆشبەرەكان لە ئێراندا، كاری توێژینەوەیی لە دامەزراوەی بەرزی توێژینەوە لە بەرنامەرێژی و پەرەسەندن، 1997.

[4] – تاج زەمان دانش، كێ تاوانبارە، چاپەمەنی ئەمیركەبیر، ل 286، 1990.

تلیاكیان ناسیوەو وەك دەرمان بۆ چارەسەری نەخۆشەكانی خۆیان بەكاریان هێناوە[1]. هەندێ لە شاعیرەكانیش لە شیعرەكانی خۆیاندا ئاماژەیان بە ئەفیوون، كەنار، بەنگو تایبەتمەندییەكانی كردووە[2]. لە سەردەمی سەفەویدا كێشانی ماددەهۆشبەرەكان زیادی كردووە لە ماوەی 22 ساڵ فەرمانڕەوایی شاكانی سەفەویدا، كێشانی تلیاك، حەشیشو خواردنەوەی شەراب لە ئێراندا بە شێوەیەك پەرەی گرتووە كە بەرهەمی ناوخۆیی، نەیتوانیوە پێویستی داخوازیكارەكان دابین بكاو بۆ یەكەمین جار شاتەهماسبی سەفەوی وێڕای وازهێنان لەو ماددەیە، دەستی كردووە بە خەبات دژی كێشانی ماددەهۆشبەرەكان.سەرباری توندبوونی خەبات دژی ئعتیاد لەم سەردەمەدا، ماددەهۆشبەرەكان پەرەیان سەندووە. زۆربەی دەوڵەتەكان گیرۆدەی ماددەهۆشبەرەكان بوونو لە چایخانەكاندا كەوتوونو رەوشەكە بە چەشنێك بووە كە ئێرانیەكان هەركات ویستوویانە سەرخۆش بن، تلیاكیان كێشاوە[3].

هاوكات لەگەڵ پاشایەتی ناسرەدین شای قاجارداو لەگەڵ هاتنی بەریتانیەكان بۆ ئێران، تلیاككێشان بوو بە رەسمیو

---

[1] – جەمیلە ئۆرەنگ، توێژینەوە دەربارەی ئێعتیاد، رێكخراوی چاپو بڵاوكردنەوە، 1988.

[2] – هەندێ لەو شاعیرانەی كە لە بەرهەمەكانی خۆیاندا واژەو تایبەتمەندییەكانی ماددە هۆشبەرەكانیان بەكار هێناوە، بریتین لە خاقانی، نزامی، سەنایی و حافز.

[3] – موحسێنی جاویدان، پزیشكی لە سەردەم ی سفەویەدا، چاپەمەنی زانكۆی تاران 1978.

وێنەی پاشا لە سەر كەلەی بافوورەكەدا دەنەخشێنرا، بە چەشنێك كە لە ساڵی 1935دا ژمارەی موعتادەكان گەیشتۆتە یەك ملیۆنو پێنج سەد كەس،واتە 7٪ی تەواوی حەشیمەتی وڵات. لەم سەردەمەدا، ئابووری ئێران بەستراوەتەوە بە تلیاكەوەو دوای نەوت، تلیاك گرنگترین كاڵای هەناردەی ئێران بووە[4].

بە پێكهێنانی حكومەتی پەهلەوی، سەرباری دانانی دەستورو دامەزراندنی رێكخراوی خەبات دژی ماددەهۆشبەرەكان، حەشیمەتی موعتادی وڵات زیادی كردو لە ساڵی 1978دا زەوی كێڵدراو گەیشتە 33 هەزار دۆنم.

دوای سەركەوتنی شۆڕشی ئیسلامیش، سەرباری ئەوەی كە لە ساڵدا زیاتر لە 700 ملیارد تەن خەرجی خەبات دژی قاچاخی ماددەهۆشبەرەكان دەكرێو زیاتر لە چوار هەزار ملیارد ریال سەرمایەی دەزگاكانی جێبەجێكردنی وڵاتیش خەرجی خەبات دژی ئەم دیاردە كراوە، هێزو توانای قاچاخچیەكانو ژمارەی موعتادەكان روو لە زیاد بوونەو مخابن هێشتا سەركەوتنی تەواو بە دەست نەهاتووە. لە ئێراندا تەمەنی ئیعتیاد گەیشتۆتە 28 ساڵ، 64٪ی حەشیمەتی موعتادی وڵات لە خوار35 ساڵو 11٪ی ئەو رێژەیە لە سەرووی 18 ساڵداو هەر ساڵێك نزیكەی 200 تەن ماددەی هۆشبەر لە ئێراندا بەكار دەبرێ[5].

---

[4] – نێونجی هەناردەی تلیاكی ئێران لە ساڵەكانی 1922 تا 1943 لە ساڵێكدا نزیكەی 3/7ملیون تمەن بووەو لە ساڵی 1947دا هەناردەی تلیاكی ئێران گەیشتووەتە 154 تەن.

[5] – حشمەتی– محەممەد جەواد– جێگری بنكەی خەبات دژی ماددە هۆشبەرەكان– رۆژنامەی "انتخاب" 78/4/23.

ڕەوتی یاسادانان و خەبات لە دژی ماددەهۆشبەرەکان

ئەلف- بەر لە شۆرشی ئیسلامی

بەر لە شۆرشی ئیسلامیو (لە ساڵی 1910 تا 1978) خەبات دژی دیاردەی ماددەهۆشبەرەکان بە ماوەی 68 ساڵ هیچ ستراتیژییەکی روونو سیاسەتێکی درێژ خایەنی نەبووو هەموو هەنگاو و بەرنامەکان لە ژێر کارتێکەری تێڕوانینو سیاسەتی دەوڵەتەکانی سەردەمدا بووە و پەسەندکرانی 52 یاساو بڕیارنامەو پێڕەوی ناوخۆیی بە درێژایی ئەم ساڵانە بە گشتی لە ژێر کارتێکەری فشارە نێو نەتەوەییەکانو بارودۆخی ناوخۆییدا ئەنجام دراوە. دوای کۆنفرانسی شانگهای لە ساڵی 1910ی زاینیدا، یەکەمین یاسای نووسراوە بە ناوی یاسای سنور داركردنی تلیاك لە لایەن مەجلیسی شورای نیشتمانییەوە پەسەند کرا[1]. لەم یاسایەدا هیچ چەشنە سنوردارییەك بۆ چاندنو بەرهەمهێنانی تلیاك پێشبینی نەکراوەو بۆ هەر مسقاڵ تلیاك 300 دینار باج دیاری کراوە.

بە دەستپێکردنی قاچاخی کوکایینو مورفین، لە ساڵی 1922 دا یاسای ڕێگرتن لە هێنانی ماددەهۆشبەرەکان لە ئێراندا دانراو لە ژێر فشارە نێونەتەوەیەکانو مەحکومکرانی ئێران لە کۆمەڵی نێو نەتەوەییدا[2]، لە پووشپەڕی 1928 دا یاسای پاوانکردنی تلیاك لە 16 ماددەدا پەسەندکراو چاندنی خەشخاش کەوتە ژێر چاودێری دەوڵەتو دامەزراوەیەك بە ناوی "پاوانی دەوڵەتی" دامەزرا[3]. سەرباری ئەو کارانەی لەم بوارەدا کراون، هەناردەی تلیاك رووی لە زیادبوون کردوەو رادەکەی لە 291539 کیلۆگرام لە ساڵی 1929 دا گەیشتۆتە 448362 کیلۆ گرام لە ساڵی 1928دا. لە ساڵی 1933دا یاسای سزادانی قاچاخچییەکانی ماددەهۆشبەرەکان پەسەند کراو لە ساڵی 1938 دا بڕیارنامەی قەدەغەکردنی چاندنی خەشخاش لە 32 ناوچەی ئێراندا جیبەجێکرا. دەوڵەتی ئێران لە ژێر فشاری نێونەتەوەیی و دژ کردەوەی نێو نەتەوەییدا بە شێوەی فەرمی لە ساڵی 1945دا گەلاڵەی پەیوەستبوونی بێ شەرتو مەرجی ئێرانی بە ڕێکەوتنامەی نێونەتەوەیی تلیاك بردە پەرلەمانو بە پەسەندکردنی، یاسای قەدەغەکردنی چاندنی خەشخاشو خەبات لە دژی قاچاخو چارەسەرکردنی موعتادەکانی ئیمزا کرد. بە هاتنە سەرکاری دەوڵەتی عەبدولحسێنی هەژیر لە ساڵی 1947 دا ئەم یاسایە هەڵوەشێنرایەوەو چاندنی خەشخاش بە

---

[1] – کونفرانسی شانگای لە ساڵی 1909 بە بەشداری 13 وڵاتو یەك لەوان ئێران لە بەندەری شانگهای چیندا بەستراو دوای 25 رۆژ بە پەسندکردنی بڕیارنامەیەکی 8 ماددەیی کۆتایی بە کارەکانی خۆی هێنا.

[2] –لە راپۆرتی لێژنەی لێکۆڵینەوەی کۆمەڵەی نەتەوەکان لە ژنێڤدا، ئێران وەك هۆکاری گەندەڵیو ئێعتیادو بەرپرسی دابینکردنی تلیاك بۆ موعتادەکانی ناوچەکانی دیکەی جیهان ناسراوە.

[3] – ئەم دامەزراوە بە چاودێری کەسێکی بەریتانی دامەزراو وێڕای ئیدارەکردنی پاوانی وردەفرۆشی تلیاك، بە درۆشمی کاریگەری هێورکەرەوەو دەرمانی تلیاك هۆکارێکی گەورە بووە لە پەرەپێدانی تلیاكو شیرەکێشخانەکانی ئێراندا.

شێوەی یاسایی ڕێگەی پێدرا. سەر لە نوێ لە ساڵی 1953 دا یاسای قەدەغەکردنی بەرهەمهێنان و کڕین و فرۆشتنی ماددە هۆشبەرکان و خواردنەوە کحولییەکان لە لایەن پەرلەمانەوە پەسەند کرا. لە بەفرانباری 1955 دا یاسای قەدەغەکردنی چاندنی خەشخاش و تلیاك کێشانیش پەسەند کرا کە لە ماددەی 13ی پەیرەویی ناوخۆیدا، پێکهێنانی ڕێکخراوی خەبات دژی تلیاك خرایە بەرنامەوە. هەر لەم ساڵەدا، بەرهەمهێنانی ماددەهۆشبەرەکان لە ئێراندا بە 900 تەن ڕاگەیەنراوە کە لەم ڕادەیە 100 تەنی نێردراوەتە دەرەوەی وڵات و 800 تەنیشی لە ناوخۆدا مەسرەف کراوە[1]. بە پەسەند کردنی ئەم یاسایە بۆ ماوەی 13 ساڵ چالاکی بەربڵاو دژی بەرهەمهێنان، قاچاخ و کێشانی ماددەهۆشبەرەکان لە ئێراندا ئەنجام دراوە، سەرباری سەرکەوتنە رواڵەتییەکان و پێداهەڵگوتنی زێدەرۆییانەی ڕێکخراوە نەتەوەییەکان، لە وەرچەرخانێکی خێرا لە ساڵی 1968دا، یاسای ڕێگەپێدان بە چاندنی خەشخاش و ناردنە دەرەوەی تلیاك لە لایەن مەجلیسی شورای نیشتمانییەوە پەسەندکراو هەموو ساڵێك لە لایەن ئەنجومەنی وەزیرانەوە ، بەشێك لە زەوییە کشتوکاڵیەکان بۆ چاندنی خەشخاش تەرخان کرا. لەم ساڵانەدا کۆشکی پاشایەتی (پەهلەوی) قاچاخ کردنی ماددەهۆشبەرەکانی کردە پاوانی خۆی، و ئیعتیاد دەرەنجامە

[1] – د. ساڵح، وەزیری تەندروستی ئەو کات، لە وتەیەکدا لە پارلمانی شۆرای نیشتمانی لە ساڵی 1955دا، ئاماری موعتادەکانی بە 1/005/000 کەس ڕاگەیاند.

خراپەکانی پەرەیان سەندو ئەم رەوشە تا سەرکەوتنی شۆرشی ئیسلامی درێژەی کێشا.

ب-دوای شۆرشی ئیسلامی

سەرکەوتنی شۆرشی ئیسلامی ئێران لە ڕێبەندانی 1978داو دامەزرانـدنی کۆماری ئیسلامی، بە خاڵێکی وەرچەرخان لە مێژووی خەبات دژی دیاردەی ماددەهۆشبەرەکان لە ئێران و جیهاندا لە قەڵەم دەدرێ. سەرباری پێویستی پێکهێنانی گۆڕان و وەرچەرخان لە بەشە گرنگەکانی وڵاتدا لە رووی سیاسی، ئابووری، کەلتووری و کۆمەڵایەتیەوە و هێرشی ڕژێمی عێراق لە خەرمانانی 1980دا، سەپاندنی شەڕی هەمەلایەنەی 8ساڵە، مەسەلەی ماددەهۆشبەرەکان هەر لە ئەولەویەتدا مایەوە و یاساو ڕێساکان و ستراکتوری ڕێکخراوی خەبات دژی ماددەهۆشبەرەکان پێداچوونەوەی بەسەردا کرا.

لە ڕێکەوتی 19\3\1359 (1980) یاسای قورسکردنی سزای بەکارهێنەرانی ماددەهۆشبەرەکان و هەنگاوەکانی دابینکردن، دەرمانکردن، پەیداکردنی کار بۆ موعتادەکان، لە لایەن ئەنجومەنی شۆڕشی ئسلامییەوە پەسەند کراو بە کردەوە فرۆشتنی تلیاك بە موعتادەکان لە لایەن دەوڵەتەوە کۆتایی پێهێنراو چاندنی خەشخاش قەدەغە کراو کێشانی ماددەهۆشبەرەکان بە تاوان دانرا[2].

[2] – بە پێی بڕیارنامەی فرۆشتنی تلیاك بە موعتادەکان، ڕێکخراوی مامەڵەکردنی تلیاکی سەر بە وەزارەتی کشتوکاڵ ڕێگەی پێدرا کە هەر گەرەم تلیاکێکبە نرخی 300ریاڵ بەو کەسانە بفرۆشێ کە خاوەن کارتی

لە ساڵی 1365(1986) بەدواوە بەرپرسیاریتی خەبات دژی ماددەهۆشبەرەکان کەوتە ئەستۆی کۆمیتەی شۆڕشی ئیسلامی و ئەم دەزگایە، زنجیرە کردەو ئۆپراسیۆن و پلانێکی بۆ خەبات دژی قاچاخی ماددەهۆشبەرەکان و ترانزیتی ئەو ماددانە لە ڕێگای ئێرانەوە خستە بەرنامەی کاری خۆیەوە و بە گشتی بە سەرنجدان بە هەلومەرجی پاش شۆڕشی ئیسلامی، شەڕی سەپێنراو و لێبڕاوەیی و خێرایی دادگاکان و کردەوەی چەکدارانەی کۆمیتەی شۆڕشی ئیسلامی، ئەو هەوڵانەی لەم قۆناغەدا ئەنجام دراون، تا ڕادەیەك پێشگیرانەو کاریگەر بووە.

ڕۆژی سێهەمی سەرماوەزی 1367(1988) کۆڕی دیاری کردنی بەرژەوەندی نیزام، یاسای خەبات دژی ماددەهۆشبەرەکانی پەسەند کرد[1] و بە پێی ماددەی 33ی ئەم یاسایە، ناوەندی خەبات دژی ماددەهۆشبەرەکان بە سەرۆکایەتی سەرۆك وەزیران بە ئەندامەتی 8 وەزارەت و ڕێکخراو دامەزرا[2] و

ڕەسمین و بە پێی ئاماری بڵاوکراوە نزیکەی 170هەزار کەسی موعتاد لە لایەن وەزارەتی تەندروستییەوە کارتی ڕەسمییان وەرگرتووە.

[1] – ئەم یاسایە 35ماددەو 12 تێبینی لە خۆ گرتووەو ڕەهەندە جۆراوجۆرەکانی خەبات دژی ماددە هۆشبەرەکان، بۆ وێنە هاوئاهەنگی لەگەڵ دەزگاکانی دیکە، هەنگاوی پێشگیریکەرانە، هاوهەنگاوی لەگەڵ پەیماننامە نێونەتەوەییەکاندا لە دارشتنی ئەم یاسایەدا ڕەچاو کراون.

[2] – سەرۆکایەتی بنکەی خەبات دژی ماددە هۆشبەرەکان کە دوای پێداچوونەوەو پەسندکرانی یاسای دەستلێدراوی خەبات دژی ماددە هۆشبەرەکان لە ساڵی 1989دا درا بە سەرۆك کۆمارو وەزارەتی پەروەردەو فێرکردنیش بوو بە ئەندامی بنکە. ئەندامان بریتین لە: وەزیری ئیتلاعات،

خەبات دژی ماددە هۆشەرەکان پێی نایە قۆناغێکی دیکەوە. زەبرو زەنگ نواندن و سزادانی قورس(ئیعدام) و زیندانی درێژ خایەن بەشێکن لە تایبەتمەندییەکانی ئەم یاسایە.

ڕەوشی ئیعتیاد لە وڵات

بەپێی هەڵسەنگاندنێکی گشتی لە ساڵی 1910دا، پشتیوانی نهێنی دەوڵەتانی پێش لە شۆڕشی ئیسلامی و بریکارانی حکومەت، تالانکردنی سەرچاوە نەوتییەکان بە هۆی کۆمپانییە بیانییەکانەوە، پێویستی زۆری ئابووری ئێران، یاسایی بوونی هەناردنی ماددەهۆشبەرەکان، دەکرێ گوێنەدان بە لایەنە کەلتووری و کۆمەڵایەتییەکانی ئەم دیاردەیە و ڕۆڵی خەڵك و هاوبەشی کۆشکی پاشایەتی لەگەڵ تۆڕەکانی قاچاخی ماددەهۆشبەرەکان[3] بە بەشێك لە هۆکارەکانی پەرەسەندنی دیاردەی ماددەهۆشبەرەکان و ئیعتیاد لە وڵاتدا ناو ببەین کە هەنگاوی یاسایی و (قەهری) نەیتوانیوە لەو پەیوەندییەدا

وەزیری ناوخۆ، وەزیری تەندروستی، وەزیری پەروەردەو فێرکردن، فەرماندەری ئاسایشی ناوخۆ، سەرۆکی ڕادیوو تەلەفزیون و سەرۆکی بەندیخانەکان و... .

[3] – بۆ زانیاری زیاتر دەربارەی ڕۆڵی دەرباری پەهلەوی لە مەسەلەی ماددەهۆشبەرەکاندا چاو لە کتێبی "لە سیرەوە تاکوو پیاز" بکەن کە لە لایەن ئیبراهیم باستانی نووسراوە و هەروەها کتێبی "ماددەهۆشبەرەکان و ئاسایشی کۆمەڵایەتی" نووسینی حسێن شەهیدی.

کاریگەر بێ[1]. ئەگەرچی ئامارو زانیارییەکی وردو تەواوو وێنەیەکی کامڵمان لە بارودۆخی ئیعتیاد لە بەردەستدا نییە، بەڵام دەتوانین بارودۆخی ئیعتیادو رەوشی خەڵکی موعتاد بخەملێنین، بە پێی ئەو ئامارانەی کە لە ساڵی 1943دا بڵاوکراونەتەوە، ژمارەی موعتادەکانی وڵات ملیۆنێكو 500 هەزار کەس راگەیەنراوە کە 10٪ی ژنەو تەمەنی موعتادەکانیش لە نێوان 15 تا 60 ساڵدایە. لەم ساڵەدا 1300 شیرەکێشخانە لە ئێراندا کراوە بوونو لە ساڵێکدا نزیکەی 5000 کەس بە هۆی تلیاکەوە خۆیان کوشتووە. لە ساڵی 1965دا دوکتۆر ساڵح وەزیری ئەو کاتی تەندروستی، لە وتارێکدا لە مەجلیسی شووڕای میللیدا، ئاماری موعتادەکان بە تلیاکی ملیۆنێكو 500 هەزار کەس داناو ئەنجومەنی ناحکومی خەبات دژی تلیاكو کحولیش لە راپۆرتێکدا رایگەیاند کە حەشیمەتی موعتاد لە ساڵی 1980دا لەنێوان یەك ملیۆنو 700 هەزار تا 3ملیۆن کەس دایە. لە راگەیەندراوێکی دیکەی ئەم ئەنجومەنەدا کە ساڵی 1994 لە رۆژنامەی (اطلاعات)ی ژمارە 5863دا بڵاو کرایەوە، ژمارەی موعتادەکان لە سەروی یەك ملیۆنو 500هەزار کەس راگەیەنراوە. هەروەها رۆژنامەی (اطلاعات) لە ساڵی 1970و لە ژمارە 13386ی خۆیدا ژمارەی موعتادەکانی لە نێوان ساڵەکانی 1967 تا 1970 بە زیاتر لە دووملیۆن کەس راگەیاندووەو بە پێی وتەی پۆلیسی نێو نەتەوەیی هەر لەم ساڵانەدا (1967)

[1] – لە ساڵی 1941دا دەوڵەتی ئەو کات یاسایەکی راگەیاند کە بەو پێیە موعتادەکان فایلیان بۆ دروست بکرێو بە پێی پێویستییان تلیاکیان دابین بکرێ و ئەم دۆخە تا سەرەکەوتنی شۆڕشی ئیسلامی درێژەی کێشا.

رێکخراوی خەبات لە دژی ماددەهۆشبەرەکانی ئێران لە نێوان رێکخراوە چاودێرەکانی دونیا لە رووی دۆزینەوەی ماددەهۆشبەرەکانەوە پلەی یەکەمی بەدەست هێناوە.

بنکەی خەبات دژی ماددەهۆشبەرەکان لە راپۆرتی ساڵی 1998ی خۆیدا، لانیکەمی موعتادەکانی وڵاتی بە ملیۆنێكو 500 هەزار کەسو لانی زۆرەکشی بە چوار ملیۆن و دووسەد هەزار کەس مەزەندە کردووە کە بەم پێیە، نێونجی کۆمەڵگەی موعتادی وڵات دوو ملیۆنو 574 هەزار کەس بووەو تلیاك بە67/7٪، هیرۆیین بە 12/2٪، حەشیش بە 7/3٪و کێشانی ئەم ماددانەش 12/8٪ ەوە بەرزترین ئاماری مەسرەفکردنی جۆرەکانی ماددەهۆشبەرەکان لە ئێراندا بووە. چوونە سەری قەبارەی ماددەی هۆشبەری ترانزیتکراو، پەرەسەندنی تۆڕەکانی قاچاخو زیادبوونی ماددەی هۆشبەری چێنراو لە ئەفغانستاندا ، بوونەتە هۆی ئەوەی کە لە ناوخۆی ئێراندا داخوازیو مەسرەفی ئەو ماددانە بچێتە سەرو هەر بەو رادەیەش کە دەسبەسەرداگرتنی ماددەهۆشبەرەکان لە دوای سەرکەوتنی شۆڕشی ئیسلامییەوە زیاتر ببێ، ریژەی ئیعتیادو ئاماری موعتادەکان لە ناوخۆی وڵاتیشدا روو لە زیادبوون بکا. بە چەشنێك کە ماددەهۆشبەرەکان بە گەورەترین قەیرانی وڵات لە قەڵەم بدرێو خزمەتی کۆماری ئیسلامی بە ئەوروپییەکان لە خزمەتکردن بە خەڵکی وڵاتەکەی زیاتر بووە، ئەگەرچی لەم پێناوەدا زیاتر لە 2400 کەس گیانیان بەخت کردووە، و لە ساڵدا زیاتر لە 700 ملیارد تمەن دەکرێتە خەرجی خەبات دژی قاچاخی ماددەهۆشبەرەکانو زیاتر لە چوار هەزار ملیارد قەران (ریال) لە سەرمایەی دەزگاکانی جێبەجێکردنی وڵاتیش لەم

پێناوەدا خەرج دەکرێ. لە ساڵی 1979 تاکو ئێستا زیاتر لە 5000 کەس لە پەیوەندی لەگەڵ ماددەهۆشبەرەکاندا ئیعدام کراون. هێزو توانای قاچاخچییەکانو ژمارەی موعتادەکان زیادی کردووەو ترانزیتی ماددەهۆشبەرەکان بۆ دەرەوەی وڵات هەروا بەردەوامە.

ئەوەی ماددەهۆشبەرەکانی کردوە بە قەیرانێکی گەورە، دەگەڕێتەوە بۆ هۆکارە جوگرافی، کۆمەڵایەتی، ئابووری، سیاسیو کەلتورییەکانی ناوخۆو ناوچەکە، هاوسنوربوونی ئێران لەگەڵ ئەفغانستاندا کە 79٪ی تلیاکی جیهان دابین دەکا، هەڵکەوتنی ئێران لە سەر ڕێگای ترانزیتی نێونەتەوەیی قاچاخی ماددەهۆشبەرەکان، هەژاریو بێکاریو بوونی تایبەتمەندی دەرمانی لەو ماددەیەدا، هەورازو نشێوەکانی خەبات لە دژی ماددەهۆشبەرەکان، سەرباری زەبروزەنگ نواندنەکان، هەوڵی دەوڵەتەکانو سەرفکردنی توانای ماددیو مرۆیی، چ تاکەکەسیو چ کۆمەڵایەتی، نەتوانراوە سنورێك بۆ ماددەهۆشبەرەکان دابنرێو ئیعتیادو قاچاخی ماددەهۆشبەرەکان بەردەوام وەك کێشەیەکی چارەهەڵنەگرو هەڕەشەیەکی نیشتمانیو قوڵکردنەوەی قەیران لە ناو نەوەی نوێدا ماوەتەوە. لە سەرجەمی 3 ملیۆن موعتاد لە ئێراندا، 260 هەزار کەسیان قوتابیو خوێندکارن. ئەو ماددەهۆشبەرانەی کە لە ئێراندا دەستان بە سەردا گیراوە لە 11076 کیلۆگرام لە ساڵی 1979دا گەیشتۆتە 188696 کیلۆگرام لە ساڵی 1998دا .

کۆنترۆڵی نێونەتەوەیی ماددەهۆشبەرەکان

سیستمی کۆنترۆڵی نێونەتەویی ماددەهۆشبەرەکان لە چوار چێوەی کۆمەڵێك ڕێکەوتننامەو پەیماننامەدا بەڕێوە دەچێ کە لایەن ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتوەکانەوە پەسەند کراوەو بەو پێیە دەوڵەتەکان ئامۆژگاری دەکرێن کە چاودێری بە سەر بەرهەمهێنانو دابەشکردنی ماددەهۆشبەرەکانو دەرمانە نەشەکەرەکاندا بکەن، دژ بە ئیعتیادو قاچاخی ماددەهۆشبەرەکان خەبات بکەنو ڕێکخستنو ڕێکخراوی تایبەت بۆ ئەم کارە گرنگە دابمەزرێننو چالاکیەکانی خۆیان بە ئاگاداری نەتەوە یەکگرتووەکان بگەیەنن. نەتەوە یەکگرتوەکان بە مەبەستی یەکخستنی هەوڵە نێونەتەوەییەکان بۆ خەبات دژی قاچاخی ماددەهۆشبەرەکان، یارمەتیدان بۆ پێشگیریکردن لە بەکارهێنانی ماددەهۆشبەرەکان لە جیهانداو چاودێریو کۆنترۆڵکردنی چاندن، بەرهەمهێنانو دابەشکردنی ماددەهۆشبەرەکان بە مەبەستی بەکارهێنانی وەك دەرمان لە وڵاتاندا، بەدواداچوونو چاودێری بە سەر جێبەجێکردنی ڕێکەوتننامەو پەیماننامە نێونەتەوەییەکان، چەند ناوەندێکی پێکهێناوە.

دامەزراوە سەرەکییەکان

1-کۆڕی گشتی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان:

دەزگایەکی یاسادانەری ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکانە. بڕیارنامەکان، پەیماننامەکانو پرۆتۆکولەکان، بوودجە (میزانییە)و ئیمکاناتی پێویست بۆ خەبات دژی ماددەهۆشبەرەکانو کۆنترۆڵکردنی نێو نەتەوەیی ئەو ماددانە پەسند دەکاو رایدەگەیەنێ.

2-لیژنەی نێونەتەوەیی کۆنترۆڵکردنی ماددەهۆشبەرەکان (INCB):

دامەزراوەیەکە بۆ کۆنترۆڵکردنو چاودێری، نیوە قەزاییەوو سەر بە نەتەوەیەکگرتووەکانە کە بۆ چۆنیەتی جێبەجێکردنی ناوەرۆکی پەیماننامەکانو پەیماننامە نێونەتەوەییەکان دامەزراوەو لە لایەن نەتەوەیەکگرتووەکانەوە چاودێری دەکرێو 13 ئەندامی هەیە.

3-بەرنامەی کۆنترۆڵی نێونەتەوەیی ماددەهۆشبەرەکان(UNDCP):

ئەم ڕێکخراوە ئەرکی ڕێنوێنیکردنو کۆنترۆڵکردنی نێونەتەوەی ماددەهۆشبەرەکانی لە ئەستۆیە، چاودێری ڕەوتی بەرهەمهێنان، مەسرەفکردنو قاچاخی ماددەهۆشبەرەکان دەکاو بەدوای جێبەجێکردنی پەیماننامە نێونەتەوەییەکانی لەمەڕ کۆنترۆڵکردنی ماددەهۆشبەرەکاندا دەچێو بە ناوەندێکی جیهانی پسپۆڕیو زانیاری بۆ کۆنترۆڵکردنی ماددەهۆشبەرەکان لە قەڵەم دەدرێ. هەروەها ئەم ڕێکخراوە سەرەکییەی نەتەوە یەکگرتووەکان، بەرپرسیارێتی پێکهێنانی هاوکاریو هاوئاهەنگی لە نێوان وڵاتانو ڕێنوێنیو ڕێبەریکردنی سەرجەمی چالاکییەکانی ڕێکخراوی نەتەوەکان لە بواری خەبات دژی ماددەهۆشبەرەکانی لە سەرشانە.

4- کۆمیسیۆنی ماددەهۆشبەرەکان:

یەکێك لە کۆمیتە لاوەکییەکانی شووراى ئابووریو کۆمەڵایەتی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکانە کە بەسەر چۆنێتی جێبەجێکردنی بڕیارنامەو پەیماننامەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان لە بواری خەبات دژی ماددەهۆشبەرەکاندا

چاودێری دەکاو دیاری دەکا کە دەرمان یان ماددەیەکی کیمیایی تایبەت بخرێتە پێڕستی ماددە کۆنترۆڵکراوەکانەوە، یان بخرێتە نێو پێڕستێکی دیکەوە یان بە تەواوی لە پێرستی هۆشبەرەکان وەلا بنرێ.

5-شووراى ئابووریو کۆمەڵایەتی ڕێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکان:

ئەم شوورایە خاوەن 54 ئەندامەو یەکێك لە ئەرکە سەرەکییەکانی دیاریکردنی سیاسەتەکانی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان لە بواری کۆنترۆڵکردنی بەکارهێنانی زیانباری ماددەهۆشبەرەکاندایە. هەروەها ئەم شوورایە چالاکییەکانی دژ بە ماددەهۆشبەرەکان هاوئاهەنگ دەکاتو ڕیزێك بەرنامەی کۆمەڵایەتیو ئابووریو ئامۆژگاری پێویست بۆ دەوڵەتەکان ئامادە دەکات.

ڕێکخراوە لاوەکییەکان

جگە لە ڕێکخراوە سەرەکییەکانی چاودێریو کۆنترۆڵکردنی نێونەتەوەیی ماددەهۆشبەرەکان، باقی ڕێکخراوو دامەزراوە پاشکۆکانی نەتەوەیەکگرتووەکان هەر کام لە چوارچێوەی کاری خۆیاندا لە بواری چاودێری، هاوئاهەنگیو جێبەجێکردنی کنوانسیونە نێونەتەوەییەکانی ماددەهۆشبەرەکاندا چالاکن. گرنگترین ئەم ڕێکخراوە لاوەکیانە بریتین لە:

1-ڕێکخراوی تەندروستی جیهانی(W.H.O)

ئەم ڕێکخراوە لە پێناو بەدیهێنانی ئامانجەکانی خۆیو ڕەواجدان بە تەندروستی جیهانی لە پێناو کەمکردنەوەی

بەکارهێنانی زیانباری ماددەهۆشبەرەکاندا هەڵدەسوڕێ و بە پێی پەیماننامە نێونەتەوەییەکانی ماددەهۆشبەرەکان دەتوانێ ماددەیەك بخاتە ریزی ماددەهۆشبەرەکان، یان وەلای بنێ.

2-رێکخراوی پۆلیسی تاوانی نێونەتەوەیی(ئینتەرپۆل)

ئەم رێکخراوە بە ئامانجی بەرزکردنەوەی ئاستی هاوکارییە ئەمنی و پۆلیسییەکان لە چوارچێوەی یاسا ناوخۆییەکاندا پێکهاتووە و یەکێك لە ئەرکەکانی، بردنە سەری توانای هێزە کاراکانی هەر وڵاتێك لە پێناو خەبات دژی ماددەهۆشبەرەکان و گۆڕینەوەی زانیاری دەربارەی کەسەکان، باندەکان و تۆڕە نێونەتەوەییەکان و پێشگیریکردن لە روودانی تاوانی نێونەتەوەیی لە سەرشانە.

3-رێکخراوی گومرگی جیهانی (W.C.O)

ئەم رێکخراوە نێونەتەوەیە لە پاڵ ئەرکەکانی دیکەیدا، لە بواری بەربەرەکانیکردنی قاچاخچییەکان و پێشگیریکردن لە قاچاخیشدا چالاکە و تاکو ئێستا گەلێك پرۆژەی هاوبەشی لەگەڵ UNDCP لە ئاستی ناوچەیی و نێونەتەوەیدا جێبەجێکردووە

4-کۆمیسیۆنی گواستنەوەی هەوایی نێونەتەوەیی(ANC)

ئەرکی ئەم کۆمیسیۆنە ئەوەیە کە پێش بە گواستنەوەی نایاسایی ماددەهۆشبەرەکان (قاچاخی نێونەتەوەیی) لە رێگای هەواوە بگرێ. هەنگاوەکانی ئەم کۆمسیۆنە و هەوڵەکانی ئیکائۆ بووەتە هۆی ئەوەی کە قاچاخی ماددەهۆشبەرەکان لە بەشی گواستنەوەی هەواییدا بە تەواوی کۆنترۆڵ بکرێ لە سەرجەمی ماددەهۆشبەرە دۆزراوەکاندا 31٪ی لە لایەن بەشی گواستنەوەی هەواییەوە دەبێ. کارپێکردن بە پێوەرە ئەمنی و کنواسیونە نێونەتەوەییەکان لە بەشی گواستنەوەدا یارمەتییەکی گەورە بە

خەبات دژی دیاردەی قاچاخی نێو نەتەوەیی ماددەهۆشبەرەکان دەدات.

رێکخراوە لاوەکییەکانی دیکە

5-ناوەندی لێکۆڵینەوە قەزاییەکان و تاوانە نێونەتەوەییەکانی سەر بە رێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکان.

6-رێکخراوی نێو نەتەوەیی کار(I.L.O) .

7-رێکخراوی خۆراك وکشتوکاڵی(F.A.O).

8-رێکخراوی پەرەسەندنی پیشەسازی نەتەوەیەکگرتووەکان.

9-رێکخراوی زانستی،کەلتوری و فێرکاری نەتەوە یەکگرتووەکان (یونسکۆ).

10-سندووقی منداڵانی نەتەوەیەکگرتووەکان(یونسیف).

11-بەشی پێشگیری لە تاوان و جینایەتی سەر بە نەتەوەیەکگرتووەکان.

کۆهەنگاوی جیهانی دژی ماددەهۆشبەرەکان

بەرفراوانی و بەربڵاوبوونی ماددەهۆشبەرەکان، بۆتە هۆی ئەوەی کە لە ئاستی نێونەتەوەییدا وەك کێشەیەکی جیهانی چاوی لێبکرێ.

زیاتر لە یەك سەدەیە کە ئەم بابەتە بۆتە جێی سەرنجی دەوڵەتەکان، کۆڕوکۆبوونەوە و رێکخراوە نێونەتەوەییەکان. ئەو پەیماننامە نێونەتەوەییانەی کە چاودێری ماددەهۆشبەرەکان و بەرنامەکانی رێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان و بنیادە بەستراوەکان، وڵاتان و دەوڵەتەکان بەرەو خەبات دژی ماددەهۆشبەرەکان و لایەنە جۆراوجۆرەکانی خراپ بەکارهێنان،

قاچاخ و ئیعتیاد ڕێنوێنی دەکا. بەرنامەی هەنگاوی جیهانی ڕێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکان پەسەندکراوی ساڵی 1990 داوای لە دەوڵەتەکان کردوە کە لە پەیوەندی لەگەڵ خەبات دژی ماددەهۆشبەرەکان و ئاسەوارە نێگەتیڤەکانی. زیاتر جددی بن و لە ڕێگای هاوکارییە نێونەتەوەییەکانەوە، تینێک بدەنە بەر خەبات دژی ئەم بەڵا ماڵوێرانکەرە. ئەم بەرنامەیە، ستراتیژو چوارچێوەیەکی گونجاوی بۆ کۆمەڵگەی نێونەتەوەیی فەراهەم کردووە تا وڵاتان بە هاوکاری یەکترو هاوکاری ڕێکخراوە نێونەتەوەییەکان، پلان و بەرنامەی نیشتمانی و نێونەتەوەییەکان بخەنە واری جێبەجێکردنەوە، یەکەمین کۆڕی نێونەتەوەیی دژی دیاردەی ماددەهۆشبەرەکان لە (فوریە)ی 1990دا بە ئامادەبوونی 13 وڵات و یەک لەوان دەوڵەتی ئێران لە شاری شانگهای چیندا دەربارەی تلیاک و ماددە بەدەستهاتووەکانی دیکەی پێک هات و لیژنەی نێونەتەوەیی تلیاک دامەزرا. ئەم لیژنەیە توانی لە پەیوەندی لەگەڵ مەترسی بەرهەمهێنان، فرۆشتن و بەکارهێنانی ماددەهۆشبەرەکان، هۆشداری بداتە خەڵکی جیهان و ئامۆژگاری دەوڵەتەکانی کردووە کە لە چوارچێوەی سنورەکانی خۆیاندا بە وردی ماددەهۆشبەرەکان بخەنە ژێر کۆنترۆڵی خۆیان و وردە وردە پێش بە مەسرەفکردنی ماددەهۆشبەرەکان بگرن. لە ئاکامی هەوڵی لیژنەی نێونەتەوەیی تلیاک لە کۆبونەوەی وڵاتان لە (ژانویە)ی 1912دا، بەرهەمهێنانی تلیاک خرایە ژێر ڕکێف و بەکارهێنانی ناپزیشکییانەی قەدەغە کراو پەیماننامە نێونەتەوەییەکانی تلیاکیش بەستران.

لە سەر بنەمای پەیماننامەی ئیمزا کراو، بەرهەمهێنان و بڵاوکردنەوەی ماددەهۆشبەرەکان خرایە ژێر ڕکێف، سنورێک بۆ

قاچاخچییە نێونەتەوەییەکانی ماددەهۆشبەرەکان دانراو خستنە ژێر ڕکێفی ماددەهۆشبەرەکان بوو بە یەکێك لە پرسەکانی یاسای نێونەتەوەیی.

شەڕی جیهانی یەکەم (1914)، تێکچوونی سیستمی نێونەتەوەیی و زیانەکانی شەڕ، بووە هۆی چوونە سەری بەرهەمهێنان و قاچاخکردنی ماددەهۆشبەرەکان و هەروەها لە وڵاتە شەڕ لێدراوەکانیشدا ئەو ماددانە زیاتر لە جاران بەکار هێنران. دوای کۆتایی هاتنی شەڕو دامەزرانی کۆمەڵەی نەتەوەکان (*عصبة الامم*) پەیمانی کۆمەڵەی نەتەوەکان داکۆکی لە سەر هاوکاری نێونەتەوەیی بۆ خەبات دژی ماددەهۆشبەرەکان کردو لە ساڵی 1921دا کۆمیتەیەکی بۆ لێکۆڵینەوەکردن لە سەر قاچاخی تلیاک و ماددەهۆشبەرەکانی دیکە دیاری کرد کە بەناوی کۆمیتەی ڕاوێژکاری تلیاک ناسرا.

ڕاپۆرتەکانی ئەم کۆمیتەیە باس لەوە دەکەن کە بەکارهێنانی ماددەهۆشبەرەکان لە جیهاندا ڕۆژ لە ڕۆژ زیاتر بووەو قاچاخی نێونەتەوەیی ماددەهۆشبەرەکان کۆنترۆڵ نەکراو لە ساڵی 1924دا کۆنفرانسی نێونەتەوەیی لە پەیوەندی لەگەڵ ماددەهۆشبەرەکاندا بە بەشداری نوێنەرانی 36 وڵات لە ژنێفدا بەڕێوەچووو خەبات دژی قاچاخچییە نێونەتەوەییەکان خرایە دستوری کارو سیستمێکی نێونەتەوەیی بۆ کۆکردنەوەی زانیاری لە سەر بەرهەمهێنان، هەناردن و هاوردنی ماددەهۆشبەرەکان دیاری کرا. ساڵی 1931 کۆنفرانسێکی دیکە لە ژنێڤدا بەستراو بە ئامادەبوونی 54 وڵات و یەک لەوان ئێران، پەیماننامەیەک بۆ سنوردارکردن، بەرهەمهێنان و کۆنترۆڵی بڵاوکردنەوەی ماددەهۆشبەرەکان، پەسەندکرا. ئەم پەیماننامەیە

ویّڕای گرنگیدان بە هاوکاری نێونەتەوەیی بۆ خەبات دژی قاچاخی ماددەهۆشبەرەکان، دەوڵەتانی ئەرکدارکردووە کە ئامارو زانیاریو پێویستی ساڵانەی خۆیان بە ماددەهۆشبەرەکان بخەملێننو بیدەنەوە بنیادی چاودێری ماددەهۆشبرەکانو تا رادەی (پێویستی) هەر وڵاتێك دیاری بکرێ. دەوڵەتان راسپێردران بە مەبەستی جێبەجێکردنی پەیماننامەکە کە دەزگایەك بۆ خەبات دژی ماددەهۆشبەرەکان دابمەزرێنن. لە ساڵی 1936دا پەیماننامەیەکی سەرکوتی قاچاخی نایاسایی مادده مەترسیدارەکان ناوزەدکراو وڵاتەکانی راسپارد کە دژ بە تاوانی قاچاخکردنی ماددەهۆشبەرەکان هەنگاوهەڵگرنو قاچاخچییەکان دەستگیر بکەنو بیدەنەوە بە یەکترو سزای توندیان بە سەردا بسەپێننو پۆلیسێکی ناوەندی تایبەت بە راگەیشتن بە مەسەلەی ماددەهۆشبەرەکان دابمەزرێنن.

دوای شەڕی جیهانی دووەمو هەڵوەشاندنەوەی کۆمەڵی نەتەوەکان، رێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکان هەندێ هەوڵی لە پێناو کۆنترۆڵکردنی ماددەهۆشبەرەکان خستە گەڕ[1]. ئاکامی ئەم هەوڵە نێونەتەوەییانە بریتی بوو لە دامەزراندنی کۆمەڵی نەتەوەکان، رێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکانو پێشکەشکردنی پرۆتۆکۆل بە وڵاتان بە مەبەستی پاوانکردنی بازرگانی تلیاك

[1] - لە ساڵی 1964دا شووڕای ئابووری کۆمەڵایەتی کومیسیونی ماددەهۆشبەرەکانی پێکهێناو لە ساڵی 1948دا کۆڕی گشتی رێکخراوی نەتەوەکان بە پەسندکردنی پرۆتۆکۆلێك، چاودێریکردنی ماددەهۆشبەرەکانی پەرەپێداو ئەو ماددانەشی گرتەوە کە لە لایەن رێکخراوی تەندروستی جیهانییەوە دیاری دەکرێن.

(هەناردنو هاوردن). بەکارهێنانی تلیاك تەنیا تایبەت نەکرا بە بواری پزیشکیو زانستی، -بەڵکو موعتادەکان دەیانتوانی بە پێی مۆڵەت تلیاك بکێشن.

لە ساڵی 1961دا ژمارەیەك لە وڵاتان بە ئامانجی کۆکردنەوەی دەرەنجامی باسەکانی کۆنفرانسەکان، پەیماننامەکانو پرۆتۆکۆلەکانی رابردوو، چەند کۆبوونەوەیەکیان گرێدا کە پەیماننامەیەکی تایبەت بە ماددەهۆشبەرەکانی لێکەوتەوەو بە مەبەستی ئاسانکاریکردن، لیژنەی نێونەتەوەیی ماددەهۆشبەرەکان پێکهات. لە ساڵی 1971دا پەیماننامەی مادده سەرخۆشکەرەکان لە ڤییەندا ئیمزا کراو ئەو ماددەهۆشبەرە نوێیانەشی گرتە خۆ کە لە جیهاندا بەکار دەهێنراو لە ژێر چاودێری پەیماننامەی 1961دا نەبوو. لە ساڵی 1988دا پەیماننامەیەك دژی قاچاخی نایاسایی ماددەهۆشبەرو سەرخۆشکەرەکان پەسەند کرا کە بە دوایین پەیماننامەی ماددەهۆشبەرەکانو تاوانی نیشتمانیو هاوکاریو بەشداری نێو نەتەوەیی لە قەڵەم دەدرێ[2].

ئەمڕۆکە سەرجەمی وڵاتانی جیهان بە کێشەی ماددەهۆشبەرەکانەوە تووش بوونو دەرەنجامو کاریگەرییە خراپەکانی ئەم دیاردە مەترسیدارە کارێکی وای کردووە کە دەوڵەتان بە پێی هەلومەرجو بارودۆخی خۆیان، لەگەڵ

[2] - تا کۆتایی ساڵی 1996 بیست وڵات لە سەرجەمی 24وڵاتی ئاسیایی لە دەرەوەی پەیماننامەی 1961دا، 18وڵات ئەندامی پەیماننامەی 1971و 19 وڵات چوونە نێو پەیماننامەی 1988ەوەو وڵاتانی ئەفغانستانو گورجستان(جورجیا)ئەندامی هیچ یەك لە پەیماننامە نێو نەتەوەییەکان نین.

پەیماننامە نێونەتەوەییەکاندا هاوهەنگاو بن و بەرنامەی کۆنترۆڵکردنی بڵاوکردنەوەو داخوازی ماددەهۆشبەرەکان، خراپ بەکارهێنان و خەبات دژی ماددەهۆشبەرەکان بخەنە بەرنامەی کاری خۆیانەوە. هەر وڵاتێك بنیادو رێکخراوی خەبات دژی ماددەهۆشبەرەکان دابمەزرێنن و کاروبارە پەیوەندیدارەکان بخرێتە چوارچێوەی پەیماننامەکان و بە سەرنجدان بە یاسای ناوخۆیی و سانتراڵ جێبەجێ بکرێ. سەرباری ئەو هەوڵانەی دراون، گرنگترین کێشەی وڵاتانی جیهان لە ئاستی نیشتمانیدا، چوونە سەری داخوازی بۆ بەکارهێنانی نایاسایی ماددەهۆشبەرەکان و قاچاخی نێونەتەوەیی ئەو ماددانەیە.

قاچاخی نێو نەتەوەیی ماددەهۆشبەرەکان، تاوانی نێونەتەوەیی

بە تاوتوێ کردنی تاوانە نێونەتەوەییەکان دەتوانین ئەم تایبەتمەندییانەی خوارەوە وەك توخمی پێکهێنەری تاوانی نێونەتەوەیی لە قەڵەم بدەین:

ئەلف–توخمی نێونەتەوەیی

ب–توخمی فرە نەتەوەیی

ج–توخمی دەوڵەت

دەتوانین هەرسێ تایبەتمەندیەکەی سەرەوە لە بابەتی قاچاخی ماددەهۆشبەرەکاندا بەدی بکەین. قاچاخی ماددەهۆشبەرەکان تاوانێکی سیستماتی فرە نەتەوەییە. جۆرەکانی ئەم تاوانە لە ئاستی نێونەتەوەییدا هەڕەشەیە بۆ سەر تەندروستی ئینسانەکان، فەرمانڕەوایی وڵاتان و ئاسایشی جیهانی و پرنسیپەکان و رێ و شوێنە نێونەتەوەییەکانیش پێشێل دەکا. مەبەست لە توخمی نێونەتەوەیی، ئنجامدانی کردار یان

وازهێنان لە کردارێکە کە راستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ هەڕەشە لە ئاشتی و ئاسایشی کۆمەڵگەی نێونەتەوەیی دەکا و ئەنجامدانی ئەو کردارە ویژدانی مرۆڤایەتی بریندار دەکا و میتانەتەوەییبوونی تاوانی نێونەتەوەیی مانای ئەوەیە کە کرداری تاوانکارانە کاریگەری لە سەر بەرژەوەندی و ئاسایشی زیاتر لە وڵاتێك دادەنێ، واتە کرداری تاوانکارانە سنوری نەتەوەیی وڵاتێك تێدەپەڕێنێ، یان دانیشتوانی زیاتر لە وڵاتێك دەگرێتەوە. مەبەست لە دەستێوەردانی توخمی دەوڵەت لە تاوانی نێونەتەوەییدا ئەمەیە کە تاوان بەو تایبەتمەندییانەوە کە باسکران لە لایەن بەشێك لە سیاسەت یان بیرکردنەوەی دەوڵەت، نوێنەرانی دەوڵەتەکان و فەرمانبەرانی دەوڵەتەوە ئەنجام دەدرێ. (تاوانە نێونەتەوەییەکان بریتییە لەو کردەوە نایاساییانەی کە پەیمانێکی گرنگ و بنچینەیی پێشێل دەکەن کە لە روانگەی بەرژەوەندییەکانی کۆمەڵگەی جیهانییەوە گرنگی بنچینەیی هەیە).

قاچاخی نێونەتەوەیی ماددەهۆشبەرەکان یەکێکە لەو تاوانانەی کە لە مەیدانی نێونەتەوەییدا روودەداو هەڕەشەیە بۆ سەر تەندروستی ئینسانەکان، دەسەڵاتدارێتی وڵاتان و ئاسایشی کۆمەڵگەی جیهانی و، بنەماکان و رێ و شوێنە نێونەتەوەیەکان پێشێل دەکا[1]. جگە لەمانە ئەم کردەوە تاوانکارانە هەڕەشە لە

[1] – ئەو پەیماننامە نێونەتەوەییانەی کە لە ساڵەکانی 1961، 1971 و 1988دا لە مەر ماددە هوشبەرکان پەسند کران و زۆربەی وڵاتانی جیهان پێیانەوە پەیوەست بوون، بە بەڵینامەی نێونەتەوەیی و سەرچاوەی یاسای نێونەتەوەیی لەقەڵەم دەدرێ.

بنیادە سەرەکییەکانی کۆمەڵگە وەك ئابووری، کۆمەلایەتی، کەلتوری، سیاسیو بنەماڵە دەکاو زیان بە بەرژەوەندییە نەتەوەییو ناوچەییەکان دەگەیەنێ، دانیشتوانی زیاتر لە وڵاتێك دەگرێتەوەو هەڵگری توخمی میتانەتەوەیی.

دەستەوەستانی یەك یان چەند دەوڵەت لە رووبەرووبوونەوە لەگەڵ ئەم دیاردە سیستماتییەداو ترسو نیگەرانی وڵاتانو کۆمەڵگەی نێونەتەوەیی کە لە پێشەکی پەیماننامەکاندا باسکراوە، دەتوانین وەك بەڵگەیەکی نێونەتەوەیی بوونی تاوانی قاچاخی ماددەهۆشبەرکان چاوی لێبکەین.

گرووپە سیستماتییەکانو قاچاخی نێونەتەوەیی ماددەهۆشبەرەکان

کاتێ باس لە گرووپی سیستماتی دەکەین، تاوانی سیستماتیش دێتە نێو زەینمان. قاچاخی نێونەتەوەیی ماددەهۆشبەرەکانیش تاوانێکی میتانەتەوەیی سیستماتییە کە لە لایەن باندو گرووپە سیستماتیەکانەوە بە پێی زنجیرە پلەی هێز، ئیمکاناتو کەرەستەوە سنوری وڵاتان دەبەزێنن، سەروەری خاکی دەوڵەتەکان پێشێل دەکەنو لە رێگای گواستنەوە لە سەرەتاوە تا کۆتایی هەندێ تاوانی دیکەی وەك فرۆکە رفاندن، تیرۆرو کوشتن، لە ناوبردنی ژینگە، قاچاخی چەكو تەقەمەنیو هتدیش بە دوای خۆیدا دێنێ.

تاوانی سیستماتی بەو کردەوە تاوانکارانە دەوترێ کە لە لایەن باندو گرووپی یەکگرتووو رێکخراوەوە ئەنجام دەدرێو مەبەستیان بەدەستهێنانی سوودو قازانجی ماددییە. گرووپی سیستماتیش بریتییە لە کۆی هێزو تواناو دەسەڵاتی ماددی

سیستماتی بۆ چالاکی تاوانکارانە. هەر کاتێك تاوانی سیستماتی مۆرکی میتا نەتەوەیی بە خۆوە بگرێ، دەبێتە هەڕەشەیەك بۆ سەر ئاسایشی نێونەتەوەییو قاچاخی ماددەهۆشبەرەکان کە لە لایەن گروپو باندە سیستماتیەکانەوە ئەنجام دەدرێ، مۆرکی میتانەتەوەیی پێوەیەو تاوانێکی نێونەتەوەییە[1].

قاچاخی نێونەتەوەیی ماددەهۆشبەرەکان، سەرەکیترین چالاکی باندو گرووپە تاوانکارە نێونەتەوەییەکانە[2]. پڕقازانجبوونو کاریگەری ماددەهۆشبەرەکان لە ئابووریدا بۆتە هۆی ئەوە کە گرووپە سیستماتییەکان بە پشتبەستن بە کارتێلو رێکخراوە مافیاییەکانو پشتیوانیو رێنوێنی نهێنی دەسەڵاتدارەکان بە ئاسوودەیی لە ئاستی نێونەتەوەییدا بازرگانی بە ماددەهۆشبەرەکانەوە بکەنو لە بەشی ماددەهۆشبەرەکانو دەرمانە سەرخۆشکەرەکاندا ببنە گەورەترین سەرمایەگوزاری ئابووری.

---

[1] – نەخشەی ئەپراسیونی جیهانی بۆ خەبات دژی تاوانە سیستماتییە میتانەتەوەییەکان، یەکێك لە هەگاوەکانی وەزیرانی ناوخۆو دادگاکانی 142 وڵاتی بەشدار لە کونفرانسی نێونەتەوەیی دابوو کە لە رێکەوتی 21 تا 23ی نوڤامبیری ساڵی 1994دا پێك هات.

[2] – ئەم باندو گرووپانە ئامێرە مۆدێڕەنەکانی وەك کۆمپیوتەر، سەتەلایت، ئامێری هەوڵگریو پێوەنیگرتن، چەك قورسو نێوەقورس، فڕۆکە، کەشتی، ئوتومبیلی جۆراوجۆریان لەبەردەستدایەو رێکخراوو رێکخستنو سانترالیزمی تایبەت بەخۆیان هەیەو لە پێناو گەیشتن بە ئامانجەکانی خۆیاندا بە شێوەی سستماتی تاوان ئنجام دەدەن.

کارتێلەکانی مێدلین (Medellin)و کالی لە کۆلۆمبیادا[1]، مافیا لە ئەوروپای رۆژهەلاتدا، تردیاکان لە ئەوروپا، ئەمریکاو ئاسیاداو گرووپی ماددەهۆشبەرەکانی مۆسکۆ لە ئەفغانستان، لەندەن‌و لائوس نموونەیەکن لەو کارتێلە بەناوبانگانە کە هۆکاری گواستنەوەو قاچاخی نێونەتەوەیی ماددەهۆشبەرەکانن، و لە بەرهەمهێنان تاکو بلاوکردنەوە لە ئاستی جیهاندا لە ژێر کۆنترۆڵ‌و رێبەریکردنی ئەواندایە[2]. لە نێو رێکخراوە تاوانکارەکاندا، مافیا ناوبانگی جیهانی هەیەو لەساڵی 1969 بە دواوە کە زانییان قاچاخی جگەرەو تەماکۆ قازانجی کەمتری هەیە، دەستیانکرد بە قاچاخی هیرۆیین‌و کۆکایین‌و کاری دیکەی وەك بازرگانی چەك‌و تەقەمەنی‌و بازرگانی سێکسی بە شێوەیەکی بەربلاو.

دەسەلاتی ولاتان بۆ لێکۆڵینەوە لە تاوانە نێونەتەوەییەکان

توخمە پێکهێنەرەکانی ولات (کەسێتی یاسایی نێونەتەوەیی) بریتین لە: سەر زەوی (خاك)، حەشیمەت (دانیشتوان)، دەوڵەت‌و

[1] – بارەگای سەرەکی کارتلی میدلین لە شاری مێدلین(Medlellin) لە 150مایلی رۆژئاوای بوگۆتا (Bogota)پێتەختی ولاتی کلۆمبیادا هەڵکەوتووەو بارەگای سەرەکی کارتلی کالی شاری کالی (Cali)یە کە کەتووەتە 200مایلی باشووری رۆژئاوای پیتەخت.

[2] – ئەنجومەنەکانی تریا(Triad) لە چین‌و هونگ کونگدا یەك لە گەورەترین‌و دەستڕۆیشتووترین رێکخراوە تاوانکارەکانن‌و لە کرداردا هاوشێوەی مافیان‌و دەستیان لە هەندێ لە راپەڕینەکانی هۆنك کونگدا هەیەو جگە لە کاری تاوانکارانەو قاچاخچییەتی، کاری بزرگانی یاسایش ئەنجام دەدەن.

فەرمانڕەوایی. بە دروست بوونی ولاتێك لە سەر زەوییەکی دیاریکراودا، ئەگەر ئەو توخمە پێکهێنەرانە هەبن، سەربەخۆیی لە کردەوەو فەرمانڕەوایدا مانا پەیدا دەکا. دەسەلات، رەهەندێکی تایبەتی فەرمانڕەواییەو فەرمانڕەوایی بریتییە لە دەسەلاتی گشتی‌و یاسایی دەوڵەت کە بە شێوەی یاسا لە پەیوەندی لەگەڵ تاکەکان، ماڵ‌و موڵك‌و کاروبارەکانی دیکەدا بەکاردەبرێ. ئەگەرچی گەشەی خێزانی تەکنەلۆژیای پەیوەندییەکان‌و زانیاریەکان‌و سەتەلایت‌و کۆمپیوتەر وایکردووە کە دەوڵەتەکان نەتوانن بە ئاسانی لە تاوانە نێونەتەوەییەکان بکۆڵنەوە، بەلام دەسەلاتی دەوڵەتەکان لەسەر ئەم کۆڵەکانەی خوارەوە دامەزراوە:

1. دەسەلاتی خاك: بە پێی ئەم بنەمایە، لێکۆڵینەوە لە تاوان بە سەرنجدان بە شوێنی ئەنجامدانی هەموو یان بەشێك لە تاوانەکە دەکرێ. لەم جۆرە دەسەلاتەدا، دەوڵەتەکان دەتوانن لێکۆڵینەوە لە هەموو یان بەشێك لە تاوانەکە بکەن کە لە چوارچێوەی سنورەکانی ئەواندا ئەنجام دراوە یان ئاسەوارێکی خراپی لە قەڵمڕەوی ئەواندا بەجێهێشتووە. بنەمای دەسەلاتی خاك، بنەمایەکی پەسەندکراوی نێونەتەوەییە.
2. بنەمای دەسەلاتی جیهانی: بە پێی ئەم بنەمایە، دەوڵەتەکان مافی ئەوەیان هەیە کە لە قەڵەمڕەوی خۆیاندا دوای هەندێ لە تاوانباران بکەون، بێئەوەی گوێ بەوە بدەن کە تاوانکە لە کوێ ئەنجام دراوەو تاوانبار یان قوربانییەکە خەڵکی چ ولاتێکە. چونکە گریمانە ئەوەیە کە ئەم جۆرە تاوانە دژ بە کۆمەڵگەی نێونەتەوەیی لەقەڵەم دەدرێ. ئەمە بنەمایەکی

ئاورتەیە لە بنەمای دەسەڵاتی خاکداو ئامانجی ئەوەیە کە تاوانە نێونەتەوەییەکان، بێ سزادان نەمێننەوە[1]. قاچاخی نێونەتەوەیی ماددەهۆشبەرەکان یەکێکە لەو تاوانە نێونەتەوەییانە کە دەسەڵاتی گشتی جیهانی دەیگرێتەوە، بەڵام چونکە ماددەهۆشبەرەکان جۆراوجۆرن، لەوەدا کە دەسەڵاتی جیهانی کام یەك لەوانە دەگرێتەوە، تەمومژو ناڕوونی هەیە.

3. بنەمای دەسەڵاتی جیهانی: بە پێی ئەم بنەمایە، هەر دەوڵەتێك مافی ئەوەی هەیە کە لە ئاست هەر تاوانێکدا کە دژ بە ئاسایش و سەروەری و بەرژەوەندییەکانی ئەنجام دەدرێ، دەسەڵاتی خۆی بەکاربهێنێ و دەتوانێ لە قەڵەمڕەوی خۆیدا دژ بەو تاوانانە بجوڵێتەوە کە لە دەرەوەی سنورەکانیدا لە هەر لایەکیەوە زیانی پێ دەگەیەنن[2].

لە دەستوری ئێرانیشدا، هەر ئێرانییەك یان بیانییەك کە لە دەرەوەی قەڵەمڕەوی فەرمانڕەوایدایە، هەر تاوانێکی وەك زیان گەیاندن بە کۆماری ئیسلامی ئێران، دروستکردنی پارەی

[1] – تاوانە نێو نەتەوەییەکان بریتین لە: دزیی دەریایی، تاوانەکانی شەڕ، کۆمەڵکوژی، نەژادپەرستی، فرۆکەرفاندن، گروگانگیری، تروریزم، دزینی مادەی ناوەکی (هەستەیی)، دەستدرێژیکردنە سەرخاكو..

[2] – یاسای زۆرێك لە وڵاتە ئەوروپییەکان بۆ وێنە فەڕنسا، ئەڵمانیاو ئەمریکا دەسەڵاتی دادگاکانی ئەم وڵاتانەیان بۆ لێکۆڵینەوە لەو تاوانانەی کە لە دەرەوە ئەنجام دەدرێن بەڵام زیان بە بەرژەوەندی ئەم وڵاتانە دەگەیەنن، بە رەسمییەت ناسیوە.

ساختەو هتد....، ئەنجام بدات لە دادگاکانی ئێراندا لێی دەکۆڵرێتەوە[3].

لایەنەکانی قەدەغەبوون و خەبات دژی ماددەهۆشبەرەکان

هەروەك باسمان کرد، خاڵی هاوبەشی ماددەهۆشبەرەکان و دەرمانە سەرخۆشکەرەکان ئەوەیە کە دەکرێ خراپ بەکاربهێنرێن و کاریگەرییەکی زۆر خراپ لەسەر دەمارەکان و رەفتاری کەسەکە دادەنێن.

سەرباری ئەوەی کە یاسا چاندنی ماددەهۆشبەرەکانی قەدەغەکردووە، بڵاوکردنەوەو کێشانی ماددەهۆشبەرەکان و بەربەرەکانیکردن لەگەڵ بەرهەمهێنان، بڵاوکردنەوەو خراپ بەکارهێنانی ماددەهۆشبەرەکان و هەنگاوی نەتەوەیی و نێونەتەوەیی دژی ئەم دیاردەیەو دژایەتی کۆمەڵایەتی لەگەڵ ئیعتیاد، خراپ بەکارهێنان، بڵاوکردنەوەو داخوازی بۆ ماددەهۆشبەرەکان چۆتە سەر. لایەنگرانی قەدەغەکردن ئازادبوون لە کێشانی ماددەهۆشبەرەکاندا دەبێتە هۆی چوونە سەری بەکارهێنان و مەیلی تاکەکانی کۆمەڵگە بۆ چێژ لێوەرگرتن و کەیفخۆشی بە یەکەم هەنگاوی ئیعتیاد دادەنێن. کاریگەرییە کەسی و کۆمەڵایەتییەکانی ئیعتیاد لە ناوخۆی وڵات و کاریگەری قاچاخی نێونەتەوەیی ئەو ماددەیە لە سەر فەرمانڕەوایی و ئاسایشی وڵاتان، بۆتە هەوێنی ئەوەی کە کۆمەڵگەی جیهانی و دەوڵەتەکان لە پێناو تەحریمکردن و قەدەغەکردنی چاندن، بەرهەمهێنان، کێشان و قاچاخی

[3] – مادەی 5ی یاسای زادانی ئیسلامی، پەسندکراوی ساڵی 1991.

ماددەهۆشبەرەکاندا هەنگاو هەڵگرن. وێڕای قەدەغەکردنی بڵاوکردنەوە، چەند هەوڵێکیش بۆ کەمکردنەوەی داخوازی بۆ کێشانی ماددەهۆشبەرەکان ئەنجام دراوە. فێرکردنی گشتی، پێشگیریکردن، چارەسەرکردن و پەروەردەکردنەوەی موعتادەکان نموونەیەکن لەو کارانەی کە لە پێناو کەمکردنی داخوازی بۆ کێشانی ماددەهۆشبەرەکاندا ئەنجام دراون. سەرباری هەنگاوە نێونەتەوەییەکان و هەوڵە نەتەوەییەکان، پرۆژەی قەدەغەکردنی ماددەهۆشبەرەکان بە ئامانجی کەمکردنی داخوازی و خەبات دژی ئیعتیاد نەیتوانیوە سەرکەوتووبێت. سنورداركردن و قەدەغەکردن، جێبەجێکردنی یاساکان و خەبات دژی بڵاوکردنەوەی ماددەهۆشبەرەکان، نەك هەر نەبووەتە هۆی کەمکردنی داخوازی، بەڵکو ڕێژەی بڵاوکردنەوەی لە ڕووی نرخ و داخوازی بۆ کێشانی ماددەهۆشبەرەکان بردۆتە سەر.

بە گشتی، ناچاربوونی تاکەکان بۆ ڕێزدانان و ڕەچاوکردنی یاسا لە کۆمەڵگەدا کاراییەکی جێی متمانەی نییە، ئێمە لە ناو کۆمەڵگەدا ڕۆژانە شاهیدی چەندین لادان و پێشێلکاری یاساو ڕێساکانین. خۆدزینەوەی خەڵك لە دانی باج، ڕەچاونەکردنی یاساکانی هاتوچۆو هتد...، نموونەیەکی لەو چەشنەن. هەنگاوی یاسایی دژ بە ماددەهۆشبەرەکانیش هەر لەم چوارچێوەیە بەدەر نییە، بۆیە پێویستە بۆ چارەسەرکردنی ئەم جۆرە کێشان، کاری کەلتوری و پەروەردەیی ئەولەویەتی پێ بدرێ. زیانە کەسی و کۆمەڵایەتییەکانی کێشانی ماددەهۆشبەرەکان، کۆمەڵگەی جیهانی و دەوڵەتەکانی وا لێکردووە کە یاساو ڕێسای تایبەت بە سنورداركردنی ماددەهۆشبەرەکان پەسند بکەن، بەڵام باجی یاسایی و هەزێنەی ڕاستەوخۆو ناڕاستەوخۆی خەبات دژی

ماددەهۆشبەرەکان زیاتر بووە لە تێچووی کێشانی ماددەهۆشبەرەکان و ئەو هەنگاوانەی لە ئاستی نەتەوەیی و نێونەتەوەییدا نراوان کاریگەر نەبوون، چونکە:

1. کێشانی ماددەهۆشبەرەکان جۆرە چێژوەرگرتن و کەیفخۆشییەك بە دوای خۆیدا دەهێنێ و لایەنی دەرمانییەکەی ئارامبەخش و کاریگەرە. کە دەڵێن حەزی کەسەکان بۆ چێژلێوەرگرتن بە یەکەم هەنگاوی گیرۆدەیی لە قەڵەم دەدرێ، هەر لە بەر ئەم هۆیەیە.
2. لە ڕووی کەلتورییەوە، داب و نەریتی کۆمەڵگە پێشوازی لە تەحریمی ماددەهۆشبەرەکان نەکردووە و لە وڵاتانی ئیسلامیشدا کێشانی حەرام نەکراوە وەك خواردنەوەکانیش کۆدەنگییەك لەسەر ناشەرعیکردنی لە ئارادا نییە.
3. بەرهەمهێنان، کڕین و فرۆشتن و کێشانی ماددەهۆشبەرەکان لە چوارچێوەی پەیماننامە نێونەتەوەییەکان و یاسای ناوخۆیی وڵاتاندا جێبەجێ دەکرێ و لە نێوان بەکارهێنانی ئیزندراوو ئیزننەدراودا سنورێك هەیە و هەر ئەمەش بووەتە هۆکاری چوونەسەری داخوازی و کاریگەری ئارامکەرەوەی ماددەهۆشبەرەکان و بە مەیلی (خەڵك) بۆ چێژلێوەرگرتن.

دیاردەکانی دیکەی قەدەغەکردن و خەبات دژی ماددەهۆشبەرەکان

1. تێکهەڵچوونی توندو چەکدارانەی نێوان قاچاخچییەکان و هێزەکانی ئاسایش و دەوڵەتەکان.

2. کوشت و بڕو تالانکردن لە نێوان تۆڕە تاوانکارەکان و قاچاخچییەکانی ماددەهۆشبەرەکاندا.
3. گەورەکردنەوەی سیمای تاوانبارەکان لە لایەن میدیاکان و بە قارەمانکردنی قاچاخچییەکان.
4. توندو تیژی لە بازرگانیکردن بە ماددەهۆشبەرەکان و بازرگانی چەکدارانە وێڕای کوشتن و پیاوکوژی.
5. چوونەسەری تێچووی دابینکردنی پێویستی کەسە گیرۆدەکان و سەرەنجام، دزیکردن، قۆڵبڕین، لەشفرۆشی و ئەنجامدانە تاوانی دیکە لە پێناو دابینکردنی خەرجی ماددەهۆشبەرەکاندا.
6. ڕێنوینی کردنی گیرۆدەکان بۆ بەکارهێنانی ماددەی دیکە کە گەلێك زیانبارترو مەترسیدارترن.
7. دیاردەو دەرەنجامەکانی شاردنەوەی گیرۆدەیی(ئیعتیاد) بە ماددەهۆشبەرەکان لە ناو بنەماڵەدا.
8. چوونە سەری تێچووەکانی دەرمانکردن و سەردانی کەسەکان بۆ ناوەندە دەرمانییەکان (ژەهراویبوون، تووشبوون بە نەخۆشییەکانی دیکەی وەك ئایدزو...).

ترانزیتی ماددەهۆشبەرەکان

قاچاخی نێونەتەوەیی ماددەهۆشبەرەکان بۆ هەندێ لە دەوڵەتەکان قازانجێکی ئابووری و بازرگانی زۆری هەیە. جگە لە لایەنە سیاسی-کۆمەڵایەتیەکانی ماددەهۆشبەرەکان، یەکێك لە

هۆکارە گرنگەکانی سەرنەکەوتنی کۆمەڵگەی نێونەتەوەیی بۆ چارەکردنی کێشەی ماددەهۆشبەرەکان، دەگەڕێتەوە سەر قازانجی سیاسی و ئابووری هەندێ لەو دەوڵەتانەی کە ماددەهۆشبەرەکان بڵاوو دابەش دەکەن و بوونەتە وڵاتی ترانزیت کە سەرباری ئاکامە تاڵەکانی، تاکو ئێستا دەستیان لە بازرگانی پڕ قازانجی ماددەهۆشبەرەکان هەڵنەگرتووە. دووربوونی ناوەندەکانی بەرهەمهێنان لە بازاڕەکانی کڕین و فرۆشتن، پڕ داهاتبوونی بازرگانی نێونەتەوەیی ماددەهۆشبەرەکان، لاوازبوونی ئابووری وڵاتانی سەر ڕێگای ترانزیتی ماددەهۆشبەرەکان و وڵاتانی کڕیار، کێبڕکێ و قازانجی کارتلەکان، ڕێکخراوەکان و تۆڕەتاوانکارە نێونەتەوەییەکان، بەشداری ڕاستەوخۆو ناڕاستەوخۆی هەندێ لە دەوڵەتەکان و هۆکارەکانی دیکە، ترانزیتی ماددەهۆشبەرەکانی ئاسان کردووەو جۆرەکانی ماددەهۆشبەرەکان بە شێوەی نایاسایی دەگوێزرێتەوە بۆ وڵاتانی کڕیارو لەوێ بڵاودەکرێنەوە.

قاچاخچییە نێونەتەوەییەکان (بەپشتبەستن) بە ئامێری پێشکەوتووو ئامرازو کەرەستەی جەنگی و ڕێکخراوەیی و بە کەڵکوەرگرتن لە لاوازی هێزە سەربازی و ئاسایش و سنورپارێزەکان، لە قەڵەمڕەوی وڵاتانەوە ماددەهۆشبەرەکان بۆ ئەورووپا و ئەمریکا ترانزیت دەکەن. هەندێك جار ترانزیتی ماددەهۆشبەرەکان بە ئاشکرا دەکرێ و بە دەم چەورکردنی هێزە دەوڵەتییەکان و ڕەنگیشە بە هەماهەنگی نهێنی لەگەڵ بەرپرسانی دەوڵەت و هاوبەشی هەندێ لە دەوڵەتەکان لەگەڵ تۆڕەکانی قاچاخدا ئەنجام دەدرێ و هەندێکجار بە نهێنی و لە ژێرناوی کاڵای بازرگانی و بەستەی ستانداردا دەگوێزرێتەوە.

ماددەهۆشبەرەکان کە لە خاکی ئێرانەوە بۆ تورکیاو لەوێشەوە بۆ بولگاریاو مەکدۆنیاو ئەلبانیا دەگوێزرێتەوە. تلیاكو هیرۆیینی ترانزیتکراو بۆ ئیتالیاو مەکدۆنیاو بۆ ئەوروپای رۆژئاوا دەبرێو بارە حەشیشیش بۆ بازاڕەکانی یۆنانو ئیتالیا دەنێردرێ. ترانزیت، مەسەلەیەکی گرنگە لە قاچاخی نێونەتەوەیی ماددەهۆشبەرەکاندا کە لەگەڵ تۆڕە بەربڵاوو سیستماتیو شاراوەکاندا، ماددەهۆشبەرەکان دەگوێزنەوە. ئەم تۆڕانە لە لایەن باندە تاوانکارە نێونەتەوەییەکانەوە هەندێ لە دەوڵەتەکانو بەرپرسە ناوچەییەکانو کۆمپانیاکانی دەرمانەوە ڕێك دەخرێن. گرەنتیکردنی لایەنی ئەمنیو ترانزیتی ماددەکان بە هۆی گرووپی سیستماتییەوە ئەنجام دەدرێو ماددەهۆشبەرەکان لە وڵاتانی بەرهەمهێنو وڵاتانی ترانزیتکەری سەرە رێگاوە بە ئاسانی دەگۆێزرێنەوە بۆ بازاڕەکانی ئەوروپا، ئەمریکاو ئەفریقیا. لە ئاسیادا، ئەفغانستانو پاکستان گرنگترین ناوەندەکانی بەرهەمهێنەری ماددەهۆشبەرەکانن. ئەو ماددانەی لەم ناوچەیەدا بەرهەم دەهێنرێن، زیاتر لە چوار هەزار تەنە کە بەشی گەورەی لە ڕێگای کۆماری ئیسلامی ئێرانەوە بە شێوەی ترانزیت بەرەو ئەمریکاو ئەوروپا دەڕوات. لە بەرئەوەی کە ئێران لە رووی هەڵکەوتی جوگرافیاییەوە کەوتۆتە ناوچەی کەوانەی زێڕین، بەسەرنجدان بە مەترسییەکانی گواستنەوەی هەواییو دەریایی، کورتترین مەودای گواستنەوەی ماددەهۆشبەرەکانە بۆ ئەوروپاو مەسەلەی ترانزیتی ماددەهۆشبەرەکان لە سنورەکانی رۆژهەڵاتی وڵاتەوە بەردەوام یەکێك لە کێشە ئەمنییەکان بووەو، بە هۆکاری سەرەکی کێشانی ماددەهۆشبەرەکانو گیرۆدەیی (اعتیاد) لە ناوخۆی وڵاتدا لە قەڵەم دەدرێ. رەوشی

ماددەهۆشبەرەکان لە ناوچەکەو هەڵکەوتی ستراتیژی ترانزیتی ئێران بە جۆرێکە کە ئەگەر یەك ساڵ خەبات دژی ماددەهۆشبەرەکان لە ئێراندا رابوەستێ، ئەوەندەی چوار ساڵ ماددەی هۆشبەری پێویستی بازاڕەکانی بەریتانیا، فەرەنساو ئیتالیا لە رێگای ئێرانەوە دەگاتە ئەوروپا. ئەمە بۆتە هۆی ئەوەی کە بەرنامەی کۆنتڕۆڵکردنی ماددەهۆشبەرەکانی سەر بە رێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکان (UNDCP) نووسینگەیەکی لە ئێراندا کردۆتەوەو پرۆژەیەکی یارمەتی 13 ملیۆن دۆلاری رێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکانی بۆ بەهێزکردنی توانای ئێران لە خەبات دژی ترانزیتی ماددەهۆشبەرەکان دەست پێکردووە.

گرنگترین ئاستەنگەکانی بەردەم رێگای ئێران لە خەبات دژی ترانزیتی ماددەهۆشبەرەکاندا

چاندنی بەربڵاوو بەرهەمهێنانی بەرفراوانی ماددەهۆشبەرەکان لە ئەفغانستاندا.

1. بەربڵاوبوونی سنوری ئێران لەگەڵ پاکستانو ئەفغانستانو دراوسێکانی دیکەدا.
2. خەرج هەڵگربوونی خەبات بە تایبەت لە جێبەجێکردنی پرۆژەی داخستن، قایمکردنو کۆنتڕۆڵکردنی سنورەکاندا.
3. بوونی هاوبەشی نەتەوەیی، کەلتوریو خزمایەتی نێوان (دانیشتوانی) ئەم دیوو ئەودیوی سنورەرۆژهەڵاتیەکان.
4. هەلومەرجی ئابووریو بارودۆخی ژیانو گوزەرانی دانیشتوانی سەر سنور لە رۆژهەڵاتی وڵاتدا.
5. قاچاخچییە نێونەتەوەییو ناوچەییەکانو پڕقازانجبوونی بازرگانی ماددەهۆشبەرەکان.

6. حاشاهەڵنەگربوونی گواستنەوەی مادەهۆشبەرە بەرهەمهێنراوەکان لە ئەفغانستان بەرەو ناوچەکانی دیکەی جیهان کە لە ساڵدا دەکاتە زیاتر لە 400 تەن.
7. بازاڕی پڕداهاتی مادەهۆشبەرەکان لە وڵاتە ئەوروپی، ئەمریکی و ئەفریقییەکاندا.
8. نزیکبوون لە ناوەندە بازرگانییە ناوچەییەکانی دوبەی، بەحرێن و مەسەلەی دروستکردنی پارەی ساختە.
9. لەرادەبەدەربوونی مادەهۆشبەرەکان لە ناوخۆی وڵاتدا، چوونەسەری ئاستی بڵاوکردنەوەو داخوازی بەکارهێنانی مادەهۆشبەرەکان.
10. زیانە کەسی و کۆمەڵایەتییەکانی خەبات دژی ترانزیتی مادەهۆشبەرەکان.

پێویستی هاوکاری نێونەتەوەیی دژی قاچاخی مادەهۆشبەرەکان

دیرۆکی هاوکارییە نێونەتەوەییەکان و رەوتی گەشەکردنی ئەو هاوکارییانە لە دژی دیاردەی مادەهۆشبەرەکان لە ساڵی 1909 تاکو ئێستا ئەو راستیە دەسەلمێنن کە مادەهۆشبەرەکان زیانی بەهەموو وڵاتان، چ وڵاتانی پێشکەوتووو چ وڵاتانی روو لە پەرەسەندن گەیاندووە. هەڕەشەکردن لە فەرمانڕەوایی و ئاسایشی وڵاتان، هەڕەشەکردن لە دەزگا سەرەکییەکانی وڵاتان و بە سیستماتیبوونی قاچاخی نێونەتەوەیی مادەهۆشبەرەکان بەشێکن لەو هۆکارو خاڵە هاوبەشانە کە وڵاتانی والێکردووە دژ بەم پەتا جیهانییە هاوکاری یەکتر بکەن.

ئێستا ڕێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکان و دەوڵەتەکان بە مەبەستی کەمکردنەوەو کۆنترۆڵکردن و خەبات دژی کێشان و قاچاخکردنی مادەهۆشبەرەکان بەرنامەیەکی کارییان بۆ خۆیان داناوە. بە جیهانیبوونی دیاردەی مادەهۆشبەرەکان ڕێگایەکی دیکەی جگە لە هاوکاری نێونەتەوەیی بۆ دژایەتیکردن نەهێشتۆتەوەو لە بەرئەوە وڵاتان ناتوانن لە ئاستی نیشتمانیدا بەرامبەر بەم دیاردەیە بوەستن، لەبەر ئەوەی کە باندە سیستماتییەکان و قاچاخچییە نێونەتەوەییەکان بە کەڵکوەرگرتن لە پێشکەوتووترین ئامرازەکانی پەیوەندیگرتن و گواستنەوەو گەیاندن خۆیان خزاندۆتە ناو وڵاتەکان و بۆ ترانزیتکردن و قاچاخی مادەهۆشبەرەکان و پەیوەندیگرتن لەگەڵ قاچاخچییەکان لە ئاستی نێونەتەوەیدا کەڵك لە شێوازەکانی کاری پۆلیسی بۆ بەدەستهێنانی زانیاری و کاری نهێنی وەردەگرن، وڵاتان دەستەویەخەی کێشەیەکی لە چارەنەهاتوون کە یەکلاییکردنەوەی ئەم کێشەیە تەنیا بە ڕێگای ئیرادەیەکی نێونەتەوەیی، ستراتیژییەکی یەکگرتووی جیهانی و هەماهەنگی و هاوسانی یاسا نەتەوەییەکانەوە جێبەجێدەبێ.

لە لایەکی دیکەشەوە، هەڕەشە بۆ سەر ئاسایش و فەرمانڕەوایی وڵاتەکان، پێشێلکردنی یاسا و ڕێساکان و پەیماننامە نێونەتەوەییەکان، ئەو پێویستیە دێنێتە گۆڕێ کە دەوڵەت و ڕێکخراوە نێونەتەوەییەکان بە شێوەی یەکگرتووو هاوئاهەنگ دژایەتیکردنی تاوانە نێونەتەوەیەکانی مادەهۆشبەرەکان بخەنە بەرنامەی کاری خۆیانەوە. چونکە قاچاخکردن و ترانزیتی نێونەتەوەیی مادەهۆشبەرەکان، جۆرە دەست تێوەردانێکە لە کاروباری ناوخۆی وڵاتان و سەروەری وڵات پێشێل دەکا، لە

رووی ڕێکەوتنە نێونەتەوەییەکانەوە بە کارێکی تاوانکارانە لە قەڵەم دەدرێ و پەیوەندی بە سیستمی یاسایی یەك یان چەند وڵاتەوە هەیە، سەرباری ئەوەی کە فرەنەتەوەیبوونی ترانزیت و قاچاخی ماددەهۆشبەرەکان فەرمانڕەوایی و ئاسایشی وڵاتانی تووشی کێشەو گرفت کردووە. کێشەی بەردەوامی ماددەهۆشبەرەکان، بووەتە خەمی هاوبەشی ئینسانەکان و هەڕەشەیەکی نێونەتەوەیی کە هەڕەشە لە سەلامەتی جەستەو ئەخلاقی ئینسانەکان دەکا و بە مەترسییەکی ئابووری و کۆمەڵایەتی بۆ مرۆڤ لە قەڵەم دەدرێ. کێشانی ماددەهۆشبەرەکان بە شێوەی بەردەوام، گیرۆدەیی جەستەیی و دەروونی دروست دەکات. سەرەتا زیان بە بنەماکان دەگەیەنێ و لە ڕێ بەدەریان دەکا و پاشان کۆمەڵگەو دامەزراوە کۆمەڵایەتییەکان دەخاتە مەترسییەوەو کۆمەڵگەی موعتاد لە هەر وڵاتێکدا هێزێکی سەربارو بەرخۆرە. جگە لەوە کێشان و قاچاخی نێونەتەوەیی ماددەهۆشبەرەکان زیان بە ئابووری وڵاتان و ئابووری نێونەتەوەیی دەگەیەنێ.

پەیماننامەکان و هاوکارییە نێونەتەوەییەکان لە دژی ماددەهۆشبەرەکان

پەیماننامە نێونەتەوەییەکانی ماددەهۆشبەرەکان، بەرهەمی ئەو هاوکارییە نێونەتەوەییانەیە کە لە ساڵی 1909 تا 1988دا ئەنجام دراون. ئەم پەیماننامانە بریتین لەو ڕێکخراوو دامەزراوە نێونەتەوەییانەی کۆنترۆڵکردن و بەرپرسی خەبات دژی ماددەهۆشبەرەکان و بنەمای هاوکاری نێونەتەوەیین دژی ماددەهۆشبەرەکان و بەردەوامبوون لە سەر ئەم ڕێگایە دەتوانێ

هەنگاوێکی کاریگەر بێ بۆ ڕاگیرکردنی ئەم دیاردەیە لە جیهاندا. لە پەیماننامەکاندا، جەخت لە سەر پێویستی کاری هاوبەش لە ئاستی جیهان بۆ دژایەتیکردنی ماددەهۆشبەرەکان و هاوکاری نێونەتەوەیی لەسەر بنەمای کۆمەڵێك پرنسیپ و ئامانجی هاوبەش بۆ ڕیشەکێشکردنی قاچاخی ماددەهۆشبەرەکان و هاوکاری جیهانی بۆ بەسزاگەیاندنی تاوانباران کراوە.

پێویستە وڵاتان لە مەسەلەی دادوەریکردن، گواستنەوەی دادگاییەکان و چاودێریکردنی دۆسیەکاندا یارمەتی یەکتر بدەن تا سەرکەوتن لە خەباتی جیهانی دژی ماددەهۆشبەرەکان وەدی بێت. لە بەرئەمە لە ماددەی 7ی پەیماننامەی پەسەندکراوی ساڵی 1988دا داوا لە لایەنە بەڵێندەرەکان کراوە کە هاریکاری نزیکی یەکتر بکەن و بۆ خەبات دژی قاچاخی ماددەهۆشبەرەکان و دەرمانە سەرخۆشکەرەکان یارمەتی یەکتر بدەن.

دانەوەی تاوانباران، لە پەیماننامەی پەسەندکراوی 1981ی ماددەهۆشبەرەکاندا، چەمکێکی ڕوونە کە ماددەی 6ی ئەو پەیماننامەیە لە 12 بڕگەدا هەلومەرج و چۆنێتی دانەوەی تاوانباران باس کراوە. جێبەجێبوونی ناوەڕۆکی پەیماننامەك لە پەیوەندی لەگەڵ دانەوەی تاوانباران کە لە پەیوەندییە یاسایی و سیاسییەکانی نێوان وڵاتاندا مەسەلەیەکی باس هەڵگرە. سەرباری ئەوەی کە پەیماننامەکە بە ڕوونی باسی کردووە، دەوڵەتەکان بە شێوەی جیاواز لێك دەدەنەوەو یارمەتیدانی قەزایی و دانەوەی تاوانباران کەوتۆتە ژێر کارتێکەری پەیوەندی و ڕەفتاری سیاسی وڵاتان لەگەڵ یەکتردا. لەپەیماننامەکانی 1961 و1971دا دانەوەی تاوانباران هیچ گرەنتییەکی نییەو لە

ئامۆژگاری و پێشنیار بۆ دەوڵەتان واوەتر نەچووە. ئەم مەسەلەیە لە پەیماننامەی 1988دا لەلایەن ئیمزاکەرانەوە سەرنجی وردی پێدراوە، بەڵام لە کردەوەدا جیاوازی بیروبۆچون لە ناو دەوڵەتاندا هەیە کە بووەتە هۆی جێبەجێنەبوونی ناوەڕۆکی پەیماننامەکەی لەمەڕ دانەوەی تاوانباران. یاسای دراوی ساختەی نێونەتەوەیی یەکێك لە بەرچاوترین هەوڵەکانە لە پێناو خەبات دژی قاچاخی ماددەهۆشبەرەکاندا. ماددەی 3ی پەیماننامەی پەسەندکراوی 1988 لایەنە بەڵێندەرەکان و دەوڵەتانی ئەندامی ناچار کردووە کە ئەو دراوە ساختەیەی کە بەرهەمی قاچاخی ماددەهۆشبەرەکانە، لە یاسا پەیوەستەکانی خۆیاندا بە تاوان لە قەڵەم بدەن. دروستکردنی دراوی ساختە،پرۆسەیەکە کە تێیدا ساختەکار سەرچاوەو داهاتە نایاساییەکان دەگۆڕێ بۆ حاڵەتی یاسایی.

دە ساڵ دوای پەیماننامەی 1988، واتە لە ساڵی 1988دا لە کۆبوونەوەکانی تایبەتی کۆڕی گشتی ڕێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکاندا بە ئیمزای 185 وڵات ڕاگەیەندراوی سیاسی پەسەندکرا کە لە ڕەشنووسەکەیدا داوا لە وڵاتان کراوە کە ئەو پارە ساختەیەی کە لە ئەنجامی قاچاخی ماددەهۆشبەرەکان و تاوانەکانی دیکەی پەیوەندیدار بەدەست دێن و هەروەها ئەو قازانجە ماددییانەی کە وڵاتان لەم پەیوەندییەدا چنگیان دەکەوێ، مەحکووم و ڕیسوا بکەن و بۆ جێبەجێکردنی ناوەڕۆکی پەیماننامەکەی 1988 لە بواری خەبات دژی دروستکردنی پارەی ساختە، چەند پرنسیپێکی پێشنیار کردووە. ئامادەکردنی چوارچێوەیەکی یاسایی گشتگیر، ناسینی تەواوی باندەکان، دۆزینەوەو

دەستبەسەراگرتنی ئەو دەسکەوتانەی بە هۆی تاوانەوە وەچنگ کەوتوون، ئامادەکردنی سیستمێکی یاسایی- دارایی کاریگەر لە پێناو پێشگیریکردن لە دەستڕاگەیشتنی تاوانباران و ...هتد، بەشێکن لەوپرنسیپانەی لەم ڕاگەیەندراوەدا پێشنیار کراون.

میکانیزمەکانی پێشگیریکردن لە ئاستی نێونەتەوەییدا

وەگەڕکەوتنی سەرمایەو قازانجی زۆرو زەوەندی قاچاخی نێونەتەوەیی ماددەهۆشبەرەکان کە لە نێوان 400 تا 600 ملیارد دۆلاردا مەزەندەکراوە، هۆکارێکە کە ئەم دیاردەیەی کردۆتە شتێکی دڵخۆشکەر بۆ هەندێ لە سیاسەتمەدارەکان و دەوڵەتەکان و بۆتە هۆی ئەوەی کە باندەکان، گرووپە سیستماتییەکان و قاچاخچییەکان هەست بە ئاسایش بکەن، لە ئاستی نیًونەتەوەییدا بوارەکە بە گونجاو بزانن و بە بەشداریکردنی ڕاستەوخۆو ناڕاستەوخۆی هەندێ لە دەوڵەتان و دەستڕۆیشتوویی لە نێو حکومەتەکاندا دەست بکەن بە بازرگانیکردنی ماددەهۆشبەرەکان.

کێشەی جیهانی ماددەهۆشبەرەکان لە ئاستی نێونەتەوەیدا پێویستی بە میکانیزمی پێشگیرانە هەیە تا پێش بە بەقەیرانبوونی ئەم دیاردەیە بگرن.

ئەم میکانیزمانە بریتین لە:

ئەلف:کۆنترۆڵکردن و کەمکردنەوەی ویستەو دەرخستەی کێشانی ماددەهۆشبەرەکان:

1.هۆکارەکانی چوونەسەری ویستەو دەرخستە:

1-1.ناهاوسەنگی لە نێوان کەمکردنەوەی داخوازی و دژایەتیکردنی دەرخستن لە ئاستی نەتەوەیی (نیشتمانی)دا.

1-2.دژایەتیکردنی بە زەبروزەنگ بە پشتبەستن بە هێزە ئەمنی و سەربازییەکان.

1-3.دوورەدەستبوونی سەرچاوەی سەرەکی بەرهەمهێنان و قاچاخی ماددەهۆشبەرەکان.

1-4.پشتگوێخستنی لایەنە جیاوازەکانی ئەم دیاردەیە لە کاتی دارِشتنی ستراتیژی روبەروبونەوەدا.

1-5.تەحریمکردن و قەدەغەکردنی ماددەهۆشبەرەکان.

1-6.ناکۆکی نێوان یاساکانی خەبات دژی ماددەهۆشبەرەکان لە ئاستی نەتەوەیی و نێونەتەوەییدا.

1-7.دەستێوەردانی سیاسەت لە یاسانێونەتەوەییەکاندا و بایەخنەدانی دەوڵەتەکان و بەسیاسیکردنی مەسەلەی ماددەهۆشبەرەکان.

1-8.خەباتی بێ بەرنامەو ناهەماهەنگ لە دژی چاندن، بەرهەمهێنان، بڵاوکردنەوەو قاچاخی ماددەهۆشبەرەکاندا.

1-9.کێشەکانی کۆمەڵگە، لە رووی ئابووری، کۆمەڵایەتی و کەلتوورییەوە.

1-10.دڵخوازبوونی رێژەیی(؟)، هێورکەرەوەو ئارامبەخشبوون و لایەنە دەرمانییەکانی ماددەهۆشبەرەکان.

1-11.بەربڵاوی قاچاخی ماددەهۆشبەرەکان و هەوڵی قاچاخچییەکان.

1-12.گروپی گیرۆدەکان (موعتادەکان) لە ئاستی نێونەتەوەییدا، هۆکاری چوونەسەری ویستەو دەرخستەن.

2.هۆکارەکانی کەمبوونەوەی ویستەو دەرخستە:

کەمبوونەوەو کۆنترۆڵکردنی هۆکارەکانی چوونەسەری ویستەو دەرخستەو سەرنجدان بەو 12 هۆکارەی سەرەوە، جێبەجێکردنی بەرنامە ئامانجدارو پێشگیرانەکان لە لایەن دامەزراوە کەلتوری، کۆمەڵایەتییەکان، میدیاو بڵاوکراوەکان و پێکهێنانی هێزی هاندەرو هیوابەخش، پرِکردنەوەی کاتەکانی بێکاری لاوان بە شێوەی پەروەردەو فێرکردنی بنەماڵەکان و کۆمەڵگەو دروستکردنی پەیوەندییەکی لۆژیکی بۆ پێشگیریکردن و کەمکردنەوەی داخوازی لە چوارچێوەی ستراتیژێکی هاوئاهەنگدا دەتوانێ ببێتە هۆی کەمبوونەوەی داخوازی و کۆنترۆڵکردنی دەرخستەی ماددەهۆشبەرەکان.

بۆ دانانی ستراتیژی لە خەبات دژی ماددەهۆشبەرەکاندا، پێویستە هۆکارە سەرەکی و لاوەکییەکانی چوونەسەری داخوازی بناسرێن و کەمبوونەوەی ویستەو دەرخستە لە روبەروبوونەوەیەکی ریشەییانەدا هاوسەنگ بکرێن. پێویستە هەنگاوەکانی پێشگیریکردن لە پرۆسەیەکدا جێبەجێبکرێن و وەك پێویستیەکی کۆمەڵایەتی و کەلتوری بایەخی تایبەتیان پێ بدرێ.

ب:گۆرِان لە مۆدێلی چاندندا:

یەکێك لە هۆیەکانی راکێشرانی وەرزێرەکان بەرەو لای بەرهەمهێنانی خەشخاش، کۆکاو شادانە پرِقازانجبوون و نرخی بەرزی بەرهەمەکانی ماددەهۆشبەرەکان و داهاتی ئابووری و سازگاربوونی ئاووهەوایە. یەکێك لە رێگا پێشنیارکراوەکان بۆ کەمکردنەوەی دەرخستەی ماددەهۆشبەرەکان، جێگرتنەوەی بەروبومی رێپێدراوە. ئەم کارە پێویستی بە ئیرادەیەکی نەتەوەیی، بەرنامەی نیشتمانی و هاوئاهەنگ، یارمەتی نێونەتەوەیی، تەرخانکردنی ئامێرو کەرەسەی کشتوکاڵی و ئامادەکردنی دەوڵەتەکان لە پێناو گۆرِینی مۆدێلی چاندندا

هەیە. چاندنی کاکاوو، قاوە، ئاناناس و کاوچۆ وەك جێگرەوە پێشنیار کراوە.

ج:کۆنترۆڵکردنی سنورەکان و گومرگەکان:

قاچاخ و ترانزیتی ماددەهۆشبەرەکان پەیوەندی راستەوخۆی لە گەڵ سنورە خاکی، ئاوی و هەواییەکاندا هەیە. قاچاخچییەکان جگە لە گواستنەوە و گەیاندنی ماددەهۆشبەرەکان لە رێگای سنورە نافەرمییەکانەوە، وازیان لە سنورە فەرمییەکانیش نەهێناوە، بەڵکو بە شێوەی جۆراوجۆر ماددەهۆشبەرەکان قاچاخ دەکەن و بارە قاچاخەکان ئاودیو دەکەن.

کۆنترۆڵکردنی سنورەکان پێویستی بە بەرنامەی نەتەوەیی و هاوکاری نێونەتەوەیی هەیە. بەستنی سنورەکان لە رێگای لەمپەرە جۆراوجۆرەکانەوە، زیادکردنی بارەگاکانی سەرسنورو بەهێزکردنی گومرگەکان بە هۆی ئامێرو کەرەسەی ئەلەکترۆنی و پێشکەوتوو، هۆکارێکی گرنگن بۆ کۆنترۆڵکردن و کەمکردنەوەی قاچاخی نێونەتەوەیی ماددەهۆشبەرەکان و دامەزراندنی دەرخستەو کۆنترۆڵکردنی داخوازی بۆ ماددەهۆشبەرەکان.

دەرەنجام/

لە پەیماننامەی شانگهای چینیەوە وەك یەکەمین هەنگاوی نێونەتەوەیی دژی ماددەهۆشبەرەکان لە ساڵی 1909 تاکو ئەمڕۆ 94 ساڵە کۆمەڵگەی نێونەتەوەیی دژی کێشان و قاچاخی ماددەهۆشبەرەکان هاوکاری یەکتر دەکات. رەوتی گۆڕین و باشترکردنی ئەو هەنگاوانەی لە پێناو کۆنترۆڵکردن و کەمکردنەوەی کێشان و قاچاخی ماددەهۆشبەرەکان هەڵگیراون، پەسەندکردنی پەیماننامەکان، دامەزراندنی دەزگا سەرەکی و لاوەکییەکانی کۆنترۆڵکردنی ماددەهۆشبەرەکان لە رێکخراوی

نەتەوەیەکگرتووەکانداو هاوکاریکردنی وڵاتان لە ئاستی ناوچەیی و نێونەتەوەییداو بەرنامە نەتەوەییەکان بۆ خەبات دژی ماددەهۆشبەرەکان، تێکڕا باس لەو راستیە دەکەن کە دیاردی ماددەهۆشبەرەکان پەتایەکە بۆ هەموو خەڵکی جیهان و تێکڕای وڵاتان سەرباری ئەوەی لە رووی کەلتوری، ئایینی، کۆمەڵایەتی و قەوارەی سیاسی و حکومەتیەوە جیاوازن، دەستەو یەخەی ئەم کێشەیەن.

ئامارو زانیارییە بڵاوکراوەکان باس لەو شتە گرنگە دەکەن کە پەیماننامە نێونەتەوەییەکان، هەوڵ و هەنگاوە نەتەوەیی و نێونەتەوەییەکان بۆ کۆنترۆڵکردنی ئەم دیاردەیەو کەمکردنەوەی پەخشکردن و داخوازی بۆ کێشانی ماددەهۆشبەرەکان، بەگوێرەی پێویست نەبووەو خەبات دژی کێشان و قاچاخی نێونەتەوەیی ماددەهۆشبەرەکان لە چوارچێوەی جوگرافیایی وڵاتان و تێچووە پرژوبڵاوەکانیش نەیتوانیوە پێش بە گەورەبوونەوەی ئەم دیاردەیە بگرێ.

لە دەمی ئێستادا، بازرگانیکردن بە ماددەهۆشبەرەکان، وەك پرۆسەیەکی لێهاتووە کە رێکخراوەکان، کارتلەکان، گرووپە سیستماتیەکان و باندە تاوانکارو مافیاییەکان قازانجی لێدەخۆن و بەرژەوەندی وڵاتانی بەرهەمهێنەر، وڵاتانی ترانزیت (سەر رێگای قاچاخکردن)، دەسەڵاتە گەورەکان و قاچاخچییە نێونەتەوەییەکانی پێکەوە بەستووەو بۆتە یەکێك لە پڕقازانجترین مامەڵە نێونەتەوەییەکان و دیارە بەردەوامبوونی بەستراوەتەوە بە داخوازی بۆ کێشان. سەرباری هەوڵەکان و وەرچەرخانە دڵخۆشکەرەکان، دیسانەوە نیگەرانیەکان نەبڕاونەتەوە. بازرگانی پڕقازانجی ماددەهۆشبەرەکان بە شێوەی

قاچاخکردنو ترانزیت هەر بەردەوامەو دەوڵەتەکان پارەیەکی زۆر دەکەنە خەرجی کەمکردنەوەی پەخشی ماددەهۆشبەرەکان. توندوتۆڵ نەبوونی سنورەکان، پێویستی سیاسیو ئابووری هەندێ لە دەوڵەتەکان بە داهاتی ماددەهۆشبەرەکان، هاتنە ناوەوەی ڕێکخراوەکان، کارتلەکانو قاچاخچییە نێونەتەوەییەکان بۆ نێو بواری ماددەهۆشبەرەکان، پەرەسەندنی تاوانی تایبەت بە قاچاخی ماددەهۆشبەرەکان بۆ وێنە قاچاخی چەكو تەقەمەنی، ئینسان رفێنی، دزیو جەردەیکردنی چەکدارانە، قۆڵبڕین لە ئاستی نێونەتەوەییداو گەشەکردنی تاوانی سیستماتی، هەڕەشە لە کۆمەڵگەی جیهانی دەکاتو دیاردەی قاچاخی نێونەتەوەیی ماددەهۆشبەرەکان چۆتە ریزی قەیرانەکانی ژینگە، هەژاریو چەکی ناوکییەوە. هەر ئەمەشە کە بەرنامەی نێونەتەوەیی نەتەوەیەکگرتووەکان بۆ کۆنترۆڵکردنی ماددەهۆشبەرەکان (UNDCP) بەم ئاکامە گەیشتووە کە دەبێ لە ئاستی جیهانیدا دژی ماددەهۆشبەرەکان خەبات بکرێو ڕێکخراوی نەتەوەیەکگرتوەکان هەوڵ دەدات ئەو وڵاتانەی کە لەسەر ڕێگای تێپەڕینی کاروانەکانی ماددەهۆشبەرەکاندان، پڕ چەك بکات. دیاردەی ماددەهۆشبەرەکان بە شێوەیەك کە هیچ وڵاتێك بە تەنیا ناتوانێ لەم شەڕە شاراوەیەدا سەربکەوێو دەبێت ئیرادەی بە هێزی نێونەتەوەیی لە ئارادا هەبێو هاوکاری دەوڵەتەکان بکرێ بە شێوەی بنچینەی سیاسەتی خەبات دژی ماددەهۆشبەرەکان پەیڕەو بکرێ. پێداچوونەوە بە سەر پەیماننامە نێونەتەوەیەکاندا، ناچارکردنی وڵاتان بۆ پەیوەستبوون بە پەیماننامەکانو تەحریم کردنی وڵاتە پێشێلکارەکان، هاوکاری وڵاتانو ڕێکخراوە نێونەتەوەیەکان لە

ڕووی یاساییو قەزاییەوە. تۆمارکردنی تاوانی قاچاخکردنی ماددەهۆشبەرەکان وەك تاوانێکی نێونەتەوەییو دیاریکردنی ستراتیژییەك بۆ کاری هەماهەنگو هاوسەنگ لە پێناو کۆنترۆڵکردنو کەمکردنەوەی پەخشو داخوازی بۆ کێشانی ماددەهۆشبەرەکان، تێکڕا ستراتیژی ڕووبەڕووبوونەوەن لە گەڵ کێشەی نێونەتەوەیی ماددەهۆشبەرەکاندا. تەحریمکردنو زەبروزەنگ نواندن لەگەڵ دیاردەی ماددەهۆشبەرەکاندا نەك هەر نەیتوانیوە پێش بە ڕەوتی روو لە گەشەی کێشانو قاچاخی نێونەتەوەیی ماددەهۆشبەرەکان بگرێ، بەڵکو تاوانو زەرەرو زیانی کەسیو کۆمەڵایەتیو نەخۆشی وەك ئایدز، هپاتیتو بەفیڕۆچوونی سەرچاوە ماددیو مرۆییەکانی لێ کەوتۆتەوە. ڕەوشەکە وای لێهاتووە کە ریشەکێشکردنو سڕینەوەی (ئیعتیاد)و کێشانی ماددەهۆشبەرەکان وەك ئایدیالێکی لێهاتووە.

بە مەبەستی کەمکردنەوەی داخوازی بۆ کێشانی ماددەهۆشبەرەکانو دەرمانە سەرخۆشکەرە نایاساییەکان پێویستە لە ئاستی نەتەوەییدا بەرنامەیەکی بەربڵاوی سیاسی، کەلتوری، کۆمەڵایەتیو تەندروستی جۆراوجۆر بۆ ڕێگە گرتن لە کێشانی ماددەهۆشبەرەکان، تاکەکانو بنەماڵەکان لەخۆ بگرێ تا بەم شێوەیە بکرێ دژ بەم دیاردەیەوئاکامە نەخوازراوەکانی لە نێوکۆمەڵگەدا خەبات بکرێ.

گۆڕینی مۆدێلی بەرهەمهێنانو چاندنی بەروبومی ڕێگەپێدراوی وەك کاکاو، ئەناناس، قاوەو کاوچۆ لە جیاتی چاندنی خەشخاش، گرەنتیکردنی نرخو کڕینەوەی بەروبومی نوێ، دانی یارمەتی ماڵی بەو دەوڵەتو وەرزێرانەی کە ئابووریو

گوزەرانیان لە ڕێگای بەرهەمهێنانی خەشخاشەوە دابین دەکرێ، میتۆدێکی سەرەکی و پێویستە بۆ کۆنترۆڵکردن و کەمکردنەوەی پەخشی ماددەهۆشبەرەکان لە جیهاندا. جێبەجێکردنی ئەم سیاسەتە لە ناوچەی کەوانەی زێڕین و بە تایبەت لە ئەفغانستاندا کە لە ساڵدا زیاتر لە 4000 تەن تلیاك بەرهەم دەهێنێ، دەتوانێ ببێتە وەرچەرخانێکی گرنگ لە یەك سەدە خەبات دژی ماددەهۆشبەرەکان و هەنگاوێکی کاراو بەپەلە بێت بۆ ڕزگارکردنی ملیۆنان مرۆڤ لە سەرانسەری جیهاندا.

بە چاو خشاندنێك بەسەر ڕەوتی گۆڕانکارییەکان و هەنگاوە نەتەوەیی و نێونەتەوەیەکان، هاتنە ناوەوەی دەسەڵات، سیاسەت و ئابووری بۆ بواری ماددەهۆشبەرەکان، لایەنی دەرمانی و دابەشکردنی ماددەهۆشبەری ڕێگەپێدراو و هتد...، دەتوانین بەو ئاکامە بگەین کە سیاسەتی جیهانی، لە پێناو سڕینەوەی دیاردەی قاچاخی نێونەتەوەیی ماددەهۆشبەرەکاندا کار ناکات و خەبات دژی ئەم دیاردەیە لە ئاستی جیهانیداو لە هەندێ لە وڵاتاندا، پارادوکسیکالە و کرۆك و ڕواڵەتەکەی یەك ناگرنەوە. لە ڕواڵەتدا ئەم خەباتە، خەباتێکی ڕێکخراوەیی، خاوەن بەرنامە، پرنسیپ و ڕێسایەکە کە هەوێنی هەوڵە نەتەوەیی و نێونەتەوەییەکانە، کەچی کرۆکی ئەم خەباتە دەسەڵات، سیاسەت و ئابوورییە کە ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ لە خزمەتی بەرژەوەندی دەسەڵاتدارانە. کۆماری ئیسلامی ئێران لە بەرئەوەی یەکەم وڵاتە کە کەوتۆتە سەر ڕێگای ترانزیت و دەستەو یەخەی ئەم دیاردەیەیە و کەوتۆتە نێو گەمەیەکی پڕ مەترسییەوە، لە هەمو وڵاتە بەرهەمهێنەرو کڕیارەکاندا زیاتر لە ڕووی هێزی مرۆیی و ماددییەوە خەساری پێگەیشتوە، کەواتە

پێویستە کە بەرنامەی خەبات دژی ماددەهۆشبەرەکان و دەرەنجامەکانی خوێندنەوەیەکی تازەی بۆ بکرێ و تاوتوێ بکرێتەوە. بۆ وێنە یەکێك لە هۆکارەکانی پەرەسەندن و کێشانی ماددەهۆشبەرەکان و ئیعتیاد لە کۆمەڵگەدا، دژایەتیکردنی ترانزیتی ئەم ماددەیە. ملیۆنەها موعتاد لە جیهاندا پێویستیان بە ماددەهۆشبەرەکان هەیەو 79٪ی تلیاکی جیهان لە ئەفغانستاندا بەرهەم دەهێنرێ و بە هۆی قاچاخچییە نێونەتەوەییەکانەوە لە ڕێگای سنورەکانی ڕۆژهەڵاتی ئێرانەوە دەگاتە ئەوروپاو ئەمریکا. لە ئاستی نەتەوەییداو بۆ ڕزگارکردنی کۆمەڵگەی ئێرانی لە دەست بەڵای ئیعتیادو کێشەی ماددەهۆشبەرەکان و بە ئامانجی کۆنترۆڵکردن و کەمکردنەوەی پەخش و داخوازی بۆ کێشانی ماددەهۆشبەرەکان، وێڕای بایەخدانی جددی بە سنورە ڕۆژهەڵاتیەکانی وڵات، پێکهاتەی دانیشتوان، باری کەلتوری، کۆمەڵایەتی، باری ژیان و گوزەران و ئابووری خەڵکی ئەو ناوچانە، دژایەتیکردنی ترانزیت لە بەرنامەی نەتەوەیی ماددەهۆشبەرەکان وەلا بنرێ و ستراتیژی خۆپاراستن لە بەرامبەر قەدەغەکردن لە لایەنە جۆراوجۆرەکانەوە، وەك سیاسەتی بنچینەیی و گشتی جەختی لە سەر بکرێت.

تەواو

نوسینی: عەلیمورتەزەوی
وەرگێڕانی: باوکی مانی
تایپو نەخشەسازی: خەبات عەلی عەباس
تیراژ :
ژمارەی سپاردن :
چاپخانە:
لەبڵاوکراوەکانی دەزگای موکریانی/هەولێر